Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: KPP

Studijní program: magisterský studijní program

Studijní obor (kombinace) AJ - OV

Osobnostní a sociální výchova na II. stupni ZŠ

Personal and social education at II. stage of elementary school

Diplomová práce: *09*–FP–KPP– 22

Autor:

Daniela Rozkovcová

Podpis:

.....

Adresa:

Ferdinandov 155

463 62, Hejnice

Vedoucí práce: PaedDr. Jitka Jursová

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
91	0	0	0	34	7

V Liberci dne: 05.07.2010

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci dne: 05.07.2010 Daniela Rozkovcová

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala PaedDr. Jitce Jursové za cenné rady, podněty a připomínky v průběhu zpracování mé diplomové práce.

Současně patří mé poděkování paní ředitelce ze ZŠ Lázně Libverda, paní ředitelce ZŠ Textilanská a panu řediteli ZŠ Nové Město pod Smrkem za vstřícnost a ochotu při realizaci výzkumného šetření diplomové práce.

Anotace:

Diplomová práce se zabývá průřezovým tématem Osobnostní a sociální výchova na II. stupni základních škol. Práce se skládá z teoretické a praktické části. Teoretická část se věnuje popisu nového systému kurikula v Česká republice a podrobné analýze Osobnostní a sociální výchovy. Praktická část obsahuje případové studie konkrétních škol a jejich tři odlišné formy implementace Osobnostní a sociální výchovy do výuky na II. stupni základní školy. Různé přístupy k organizaci tohoto průřezového tématu mají své výhody a nevýhody. Přínosem práce je, že může posloužit jako praktická příručka pro učitele Osobnostní a sociální výchovy. Výsledky zkoumání jsou kvalitativně zhodnocovány v závěrech práce.

Klíčová slova: rámcový vzdělávací program, školní vzdělávací program, kurikulum, průřezová témata, klíčové kompetence, osobnost, morálka, výchova, osobnostní výchova, sociální výchova

Annotation:

Diploma thesis describes the cross-sectional theme Personal and social education at II. stage of elementary schools. This work contains the theoretical part and the practical part. Theoretical part comments a description of new curricular system in the Czech Republic and a detailed interpretation of personal and social education. Practical contains three particular cases studies of implementation personal and social education at II. stage of elementary schools. The different attitudes to the establishment of this cross-sectional theme have the advantages and disadvantages. The benefit of this work is that it could be a qualitative handbook for the teachers of personal and social education. I mention the results of my research at the end of the work.

Key words: cross curriculum system, school curriculum system, curriculum, cross-sectional themes, key competitions, person, morality, education, personal education, social education

Annotation

Mon mémoire s´occupe d´un sujet de formation personnelle et sociale le deuxième degré de l´école primaire. Le mémoire est divisé en deux parties - théorique et pratique. La partie théorique décrit le nouveau système de cursus en République tchèque et une analyse détaillée de formation personnelle et sociale. La partie pratique contient des études de cas concernant

des écoles concrètes et leurs trois formes distincts de mise en oeuvre de formation personnelle et sociale dans le deuxième degré de l´école primaire. Des approches différentes de l´organisation de ce sujet ont des avantages mais aussi des inconvénients. En conclusion j´évalue qualitativement les résultats de ma recherche.

Les mots clés: programme général d'éducation, programme scolaire, cursus, thèmes transversaux, compétences clés, personnalité, moralité, éducation, formation personnelle, formation sociale

Úvod ... 8
1 Pedagogické trendy moderní školy ... 11
2 Nový systém kurikulárních dokumentů ... 12
2.1 Vzdělávání v mezinárodním kontextu ... 12
2.2 Nový systém kurikulárních dokumentů v České Republice ... 13
2.3 Rámcový vzdělávací program ... 15
2.3.1 Průřezová témata v RVP pro základní vzdělávání ... 17
3 Průřezové téma osobnostní a sociální výchova ... 18
3.1 Klíčové kompetence RVP ZV v kontextu osobnostní a sociální výchovy ... 19
3.2 Osobnostní a sociální výchova a její cíle základního vzdělávání ... 22
3.3 Tématické okruhy osobnostní a sociální výchovy ... 23
3.4 Základní východiska metodiky OSV ... 30
3.5 Metody a formy učení žáků v osobnostní a sociální výchově ... 33
3.5.1 Práce v sociální skupině ... 34
3.5.2 Možné metody v lekcích OSV ... 35
3.6 Didaktická struktura lekce OSV ... 37
3.7 Jak „hodnotit" žáka během hodin OSV ... 38
4 Realizace OSV na II. stupni ZŠ ... 41
4.1 Cíl práce a použité metody při výzkumu ... 42
4.2 Vlastní empirické šetření ... 44
4.3 Analýza kvalitativních dat ... 47
5 Případové studie ... 49
5.1 Případová studie č. 1: Základní škola Nové Město pod Smrkem, příspěvková organizace ... 49
5.1.1 Charakteristika místa šetření ... 50
5.1.2 Charakteristika ŠVP – „Učíme se pro život" ... 51
5.1.3 Forma implementace OSV do výuky II. stupně ... 51
5.1.4 Ukázka výuky OSV na škole ... 52
5.1.5 Výsledky výzkumného šetření ... 58
5.2 Případová studie č. 2: Základní škola, Lázně Libverda- okres Liberec, příspěvková organizace ... 59
5.2.1 Charakteristika místa šetření ... 59
5.2.2 Charakteristika ŠVP – „Venkovská škola" ... 61

5.2.3 Forma implementace OSV do výuky II. stupně 62
5.2.4 Praktická ukázka výuky OSV na škole – přípravy na hodinu učitele 63
5.2.5 Výsledky výzkumného šetření 70
5.3 Případová studie č. 3: Základní škola, Nové Město pod Smrkem, Textilanská 661, příspěvková organizace 71
5.3.1 Charakteristika místa šetření 71
5.3.2 Charakteristika ŠVP – „Cesta poznání“ 72
5.3.3 Forma implementace OSV do výuky na II. stupni 73
5.3.4 Ukázka výuky projektového vyučování v rámci OSV na škole 74
Závěr 82
Použitá literatura 83
Seznam příloh 85

Úvod

Tématem mé diplomové práce je osobnostní a sociální výchova na II. stupni ZŠ. O osobnostní a sociální výchovu a její aplikaci v praxi se velice zajímám. Vedu samostatné výukové bloky osobnostní a sociální výchovy na škole a zároveň toto průřezové téma zařazuji do ostatních předmětů, které vyučuji.

Jelikož se v dnešní době díky vzdělávací politice Evropské unie a globalizaci klade důraz nejen na to, aby žák, který má ukončené základní a střední vzdělání, měl určité akademické vědomosti, ale také na to, aby byl schopen samostatně nalézt příčinu, souvislosti, jevy a měl schopnost aplikace poznatků do běžného života. Primárním cílem vzdělávání je vybavit žáky takovými kompetencemi, které žákům pomohou v osobnostním rozvoji a zároveň v uplatnění ve společnosti. Nová vzdělávací politika směřuje k jedinci, který bude vědět, jak se má chovat k ostatním lidem, bude znát hodnotu ostatních lidí a hodnotu sebe sama, bude schopen spolupracovat, řešit problémy atd. Osobnostní rozvoj žáka má být rozvinut tak, aby si žák byl vědom možností, které má, co může dokázat, jak se má chovat k ostatním lidem, k přírodě atd. Všechny tyto dovednosti má za úkol rozvíjet průřezové téma Osobností a sociální výchova. Téma osobnostní a sociální výchova považuji za klíčové v kontextu osobnostního rozvoje žáka, rozhodla jsem se proto, zjistit možnosti forem implementace Osobnostní a sociální výchovy na školách a analyzovat reálnou podobu organizace Osobnostní a sociální výchovy na II. stupni základních škol.

Práce se skládá ze dvou částí, z teoretické a z části praktické. Teoretická část se zabývá zkoumáním nového systému kurikulárních dokumentů a snaží se teoreticky pojmout osobnostní a sociální výchovu. Praktická část je zaměřena na to, jak školy mají dané průřezové téma zpracováno a jaká je jeho forma implementace ve výchovně vzdělávacím procesu. Výzkumné metody, které jsem použila, byl řízený rozhovor, pozorování a terénní výzkum. Součástí praktické části jsou tři případové studie tří základních škol a jejich rozdílné řešení zpracování průřezového tématu Osobnostní a sociální výchovy do vlastního školního vzdělávacího programu. Myslím si, že velmi důležitý přínos mé diplomové práce je obsažen právě v této části, jelikož součástí jsou konkrétní témata zpracovaná v rámci mezipředmětových vztahů jako součást vyučovací hodiny nebo jako samostatná hodina předmětu sociální učení či projektové vyučování řešené v rámci grantu.

Protože učitel je hlavní činitel ve výchovně vzdělávacím procesu, je důležitým předpokladem, že učitel bude připraven a ochoten rozvíjet nejen vědomosti svých žáků, ale především jejich osobnost. Díky sociální gramotnosti, schopnosti komunikace a dobrých vztahů mezi učitelem a žákem lze usnadnit celý výchovně vzdělávací proces. Třída i škola by díky dobře koncipované Osobnostní a sociální výchově měla přestat být místem antagonistických vztahů mezi pedagogy a žáky, případně rodiči. Měla by přispět i k samotnému zkvalitnění získávání vědomostí a profesní přípravě žáků.

Mou vizí je, že tato diplomová práce nebude jen pouhým splněním mého úspěšného ukončení studia, ale že poslouží případným zájemcům jako vzor možné realizace průřezového tématu Osobnostní a sociální výchova do praxe.

A TEORETICKÁ ČÁST

1 Pedagogické trendy moderní školy

Žijeme v době náhlých a obtížně předvídatelných společenských změn, které mají mezinárodní charakter. Vedle nenápadných, ale pronikavých, změn podmínek každodenního života – technických, politických, společenských i lidských, jsou tu velké procesy evropské i globální, jež nutně ovlivňují postavení i poslání vzdělávacích soustav, výchovy a veškerého učení se vzdělávacím záměrem. Stanovení dlouhodobé strategie vzdělávání a výchovy pro českou společnost tedy vyžaduje i hlubší teoretický rámec: výchozí představu o povaze člověka jako osoby a jejího vztahu k lidské společnosti a přírodnímu řádu. Teprve tento širší pohled dovolí jasně formulovat cíle a priority vzdělávací soustavy a poskytne také hlavní argumenty pro volbu konkrétních cest a nástrojů jejich realizace.[1]

Toto vše klade vysoké nároky na jedince. Současný člověk potřebuje znalosti a dovednosti, které se v mnohém liší od nároků na lidskou společnost z druhé poloviny 20. století. Rozdílnost je tak rozsáhlá, že ve světě opět nastává potřeba vzdělávání reformovat. K důvodům a potřebnosti reformy říká R. Fisher: „...Potřebujeme vychovávat lidi, kteří jsou schopni účinně se podílet na životě společnosti a zvládat nároky rychlých společenských změn.“[2]

Do středu všeho dění se dostává samotná osobnost jedince, jeho komunikační dovednosti a schopnost soužití s ostatními. Nutné změny ve školství se týkají vztahů mezi lidmi, vztahu ke druhým a proto je velmi důležité zkvalitnit sebeuvědomění a v neposlední řadě zlepšit vztah k sobě samému. Česká škola se snaží o reformu českého školství, kterou ztvárňuje v „nových“ kurikulárních dokumentech. Nový přístup vede k rozvoji schopnosti poznávat, učit se řešit problémy, ale i rozvíjení pozitivního hodnotového systému, komunikace a kooperace u žáků. Je zde snaha o vytvoření dostatečného prostoru pro rozvoj mezilidských vztahů a pro seberealizaci člověka.

[1] Bílá kniha, str. 13
[2] FISHER, R. *Učíme děti myslet a učit se.* Praha : Portál, 1997. ISBN 80-7178-966-6

2 Nový systém kurikulárních dokumentů

V České republice na všech základních školách jsou cíle a obsah výchovně vzdělávacího procesu závazně vymezeny prostřednictvím kurikula, tedy dokumentů, které schvaluje a vydává Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Tyto závazné dokumenty vymezující cíle a obsah vzdělávání vznikaly na základě dokumentů rámcového charakteru, které popisují novou cestu našeho školství.

2.1 Vzdělávání v mezinárodním kontextu

Proces transformace kurikula, probíhá v současné době ve většině zemí světa. Přeměna kurikula je podmíněna celospolečenským vývojem, který má vliv na rozdílné potřeby člověka a tím mění i funkci školy. Svět se mění vysokou rychlostí a žáci v dospělosti budou nuceni se přizpůsobit daným změnám, budou vystaveni problému řešit neočekávané situace, pracovat v oborech, které dnes ještě nejsou ani známy, stýkat se s lidmi jiných etnik, povah a národnosti, používat zařízení, která budou teprve objevena. Dosud platné postupy a znalosti, kterým jsme se ve škole učili, jsou rychle nahrazovány novými. Transformace kurikula by měla posloužit ke zvládnutí těchto civilizačních změn.

Komise UNESCO v polovině devadesátých let 20. století formulovala v Dolerosově zprávě – „Učení je skryté bohatství“ (1997) „čtyři pilíře“ vzdělávání pro 21. století, kde vyjádřila podstatu nutné proměny vzdělávání pro budoucnost.[3] „*Vzdělání, celý proces výchovy musí být zaměřen na budoucnost a primárním cílem bude zvýšení adoptivních schopností jedince, umění učit se, pracovat s informacemi, rozumět světu ve všech jeho proměnách, umění komunikovat, řídit, rozhodovat se, spolupracovat. Reforma by se měla opírat o tzv. čtyři základní pilíře.*“[4]

- ***Učit se poznávat***, znamená naučit se osvojovat si nástroje pochopení světa, těžit ze vzdělávacích příležitostí naučit se učit, naučit se myslet; což předpokládá nejenom osvojení si různých zdrojů pro rozvoj vlastní osobnosti, ale získat

[3] CEJPEK J. *Informace, komunikace a myšlení – Úvod do informační vědy*. Praha : Karolinum, 2006. 233 s. 978-80-246-1037-5
[4] HORKÁ, H. *Výchova pro 21.století. Koncepce globální výchovy v podmínkách české školy*. Brno: Paido, 2000. 127 s. ISBN 80-85931-85-0

schopnosti soustředit se, kreativně myslet a pamatovat si. Každý jedinec by měl dosáhnout určité rovnováhy mezi všeobecným rozhledem a odborností;

- ***Učit se jednat***, znamená aplikaci poznatků v praxi v životě, učit se tvořivě zasahovat do prostředí kolem nás, získat profesní dovednosti, pracovat v týmu;

- ***Učit se žít společně***, znamená učit se žít s ostatními, což znamená schopnost spolupracovat a komunikovat s ostatními, podílet se na všech lidských činnostech, tedy porozumět sobě i jiným, naučit se zvládat konflikty, mít úctu k hodnotám ostatních a k vzájemnému respektu a porozumění, vede k pochopení, že lidé jsou na jedné straně různí (národnost, rasa, povaha), ale na druhé straně, že jsou si v základních rysech podobní a na sobě vzájemně závislí;

- ***Učit se být***, znamená osvojit si schopnost jednat autonomně, zodpovědně, na základě vlastního úsudku. Učit se být se může také chápat jako určitá obrana proti nejrůznějším ideologiím, snaha zlidštit svět v důsledku rozšíření techniky do společnosti, přestože se musíme s rozvojem techniky naučit žít;

2.2 Nový systém kurikulárních dokumentů v České Republice

„Zdokonalování školství a vzdělávání má velmi různorodou povahu – zahrnuje jak dílčí a krátkodobé inovace lokálního charakteru, tak rozsáhlé reformy celostátního rozsahu spojené s podstatnými změnami ve školství.“[5] Současné proměny kurikula směřují k takové koncepci kurikula, která se zabývá kultivací žáka a jeho komplexním rozvojem osobnosti.[6]

Cíle jsou definovány v klíčových dovednostech (komunikovat, kriticky myslet, učit se učit, řešit problémy...), v hodnotách, kompetencích (respektovat druhé, být tolerantní, spolupracovat, atd.), a praktických činnostech (umět pracovat s médii, vyhledat, třídit a zpracovat informace, pečovat o životní prostředí atd.).[7] Projevuje se zde obrat od tradičních cílů, kde hlavní roli hrály získané vědomosti, k novým výchovně vzdělávacím cílům, které se týkají nejenom vědomostí, ale také hodnot a dovedností.

[5] PRŮCHA, J. *Alternativní školy a inovace ve vzdělání.* Praha: Portál, 2004, str. 14. ISBN 80-7178-977-1
[6] SAK, P. a kol. *Člověk a vzdělání v informační společnosti.* : Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-230-0
[7] *Klíčové kompetence v základním vzděláváním*. Praha :VÚP, 2007. ISBN 978-80-87000-07-6

Střed obsahu tvoří širší obsahové vzdělávací oblasti: jazyková a komunikační, přírodovědná, technická, společenskovědní, tvořivé a konstruktivní činnost, tělesná a výrazová a morální výchova. Avšak důležitým znakem nového kurikula jsou mezipředmětové témata: osobnostně-sociální výchova, globální výchova, výchova k evropanství, mediální výchova, environmentální výchova atd.

Transformující kurikulum zasahuje především do obsahu vzdělání. Tato změna bývá ovlivňována, na základě potřeby jakou má daná společnost, vývojem vědy a praxe a rozvojem, možnostmi, potřebami a zájmy žáka. Analýza těchto činitelů vede k tzv. didaktické transformaci, kdy se vědění, hodnotové orientace, sociální aktivity přetvářejí pod vlivem vztahů v pedagogickém prostředí.[8]

Česká republika reagovala na současné tendence vzdělávání v Evropské unii i ve světě a na základě výše zmíněného dokumentu, který je založen na čtyřech pilířích, vytvořila „Národní program rozvoje vzdělávání v České republice“, tzv. Bílou knihu.

Je to strategický dokument, který je součástí dlouhodobého směřování českého školství. Obsah této knihy vychází z programových dokumentů vlády a ministerstva školství, z analýz a hodnocení českého školství, které se uskutečnily v posledních letech domácími i zahraničními odborníky a ze závěrů veřejné diskuse „Výzva pro deset milionů“.

V Bílé knize je definováno šest hlavních strategií[9]:

- Celoživotní vzdělávání pro každého jedince dle individuálních potřeb.
- Přizpůsobit výchovně vzdělávací proces novým potřebám společnosti.
- Vytvořit systém evaluace a autoevaluace vzdělávacích institucí.
- Rozvíjet autonomii škol a při tom směřovat k jejich otevřenosti vůči společnosti.
- Zkvalitňovat sociálně-profesní přípravu pedagogických pracovníků, vytvořit podmínky pro jejich kariérní růst a vyšší motivaci k osobnímu zdokonalování a týmové spolupráci.
- Decentralizovat řízení výchovně vzdělávací sféry prostřednictvím státních a samosprávných orgánů.

[8] PASH, M.: *Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině*. Portál : Praha, 1998. 424 s. ISBN 80-73-670-542
[9] Bílá kniha str. 19

Jsou zde vymezeny hlavní oblasti vzdělávání, obsahy a prostředky, které jsou nutné k jejich dosažení. Tento dokument není neměnný, počítá se s jeho úpravami založenými na hodnocení výsledků a zpětné vazbě z praxe.

Reforma klade důraz na vzdělávací cíle, soustřeďuje se na to, proč se má žák něco naučit a ne na to, co se má žák naučit.[10]

Na Bílou knihu navazovala tvorba rámcových vzdělávacích programů pro předškolní, základní, střední, gymnaziální a střední odborné vzdělávání. V roce 2004 byl schválen nový školský zákon,[11] kterým jsou uvedené rámcové programy legislativně ukotveny. Dále se budu věnovat Rámcovému vzdělávacímu programu pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV).

2.3 Rámcový vzdělávací program

„RVP stanovuje konkrétní cíle, formy, délku a povinný obsah vzdělávání, jeho organizační uspořádání, profesní profil, podmínky průběhu a ukončování vzdělávání, podmínky pro vzdělávání žáků se speciálním vzdělávacími potřebami a nezbytné materiální, personální a organizační podmínky.“[12] Jde tedy o novou kurikulární politiku MŠMT, kde na jedné straně bude vymezeno společné, obecně závazné jádro vzdělávání, na straně druhé bude vytvářen prostor pro pedagogickou autonomii a tvořivost škol.

Stát vytvořil dvoustupňový model kurikula. Tento systém kurikulárních dokumentů, tzv. rámcové vzdělávací programy na státní úrovni podle jednotlivých typů škol zavádí Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky a byl vytvořen kolektivem autorů VÚP (Výzkumný ústav pedagogický) spolu s externími spolupracovníky a poradci. Rámcový vzdělávací program na státní úrovni pouze stanovuje obecný rámec vzdělání. V RVP ZV jsou popisovány nové povinné oblasti výchovy tzv. průřezová témata (jak přispějí k rozvoji žáka) a tématické okruhy (doporučené obsahy). Nachází se zde také upřesňující informace týkající se uspořádání a časových dotací jednotlivých předmětů. RVP ZV se stručně zabývá vzděláváním žáků

[10] *Klíčové kompetence v základním vzdělávání*. Praha :VÚP, 2007. ISBN 978-80-87000-07-6
[11] Zákon o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání ze dne 24. září 2004, § 3-5
[12] VALIŠOVÁ, A.; KASÍKOVÁ, H., aj. *Pedagogika pro učitele.* Praha : Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1734-0

mimořádně nadaných a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, určuje podmínky pro uskutečňování RVP ZV a zásady pro zpracování ŠVP.[13]

Školní úroveň představují školní vzdělávací programy jednotlivých škol, které si školy vypracovávaly samostatně. Každá základní škola musela zahájit vyučování v 1. a 6. ročníku podle svého školního vzdělávacího programu (dále jen ŠVP) od 1. 9. 2007, který byl vytvořen dle Rámcově vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (RVP ZV).[14] Což znamená, že v současnosti (školní rok 2009/10) se dle ŠVP učí na prvním stupni základní školy první až třetí ročník a na druhém stupni šestý, sedmý a osmý ročník.

Každá škola si vytvořila svůj vlastní ŠVP, kde vymezuje své „koncepce vzdělávání, klíčové kompetence tohoto vzdělávání (kompetence k učení, k řešení problémů, personální a sociální, pracovní, komunikativní, občanská kompetence), učební plán (seznam vyučovacích předmětů), cílové standardy (očekávané výstupy), sestavuje učební osnovy pro jednotlivé předměty, ustanovuje pravidla pro hodnocení žáků s cílem vyhovět potřebám žáků a podmínkám školy, implementační plán, tj seznam kroků, jimiž bude program uváděn do praxe.[15]

Jestliže nový vzdělávací program není jen formálním dokumentem, ale zdůrazňuje cíle v širším ohledu, tedy změnit skutečnou školní situaci, je jeho uvádění do reality dlouhodobým, náročným a konfliktním procesem. Klade se důraz na proškolené učitele, informovanost a podporu veřejnosti, evaluaci, na nové učebnice atd. Tyto programy detailně popisují vzdělávací nabídku školy, konkretizují její profilaci a vzdělávací strategie a charakterizují vnitřní organizaci školního života.

Hlavním cílem školních programů je vytvořit školskou kulturu spojenou s životem místního společenství, vycházející z místních podmínek, realizující představy a cíle konkrétní školy a uspokojující konkrétní potřeby žáků. Tento systém vzdělávacích programů zavedený zákonem je jednoznačně smysluplný a důležitý krok ve snaze zmodernizovat školství.

Výhodou těchto programů je, že nejde pouze o to, jak chce nastavit pravidla stát, ale také o postoje pedagogů. Tato reforma se projevuje jako dlouhodobý proces změn. Smysl nespočíval pouze ve vytvoření dokumentů rámcových ani školních vzdělávacích

[13] MŠMT. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha : VÚP, 2005. 90 s. ISBN 80-87000-02-1
[14] Metodický portál RVP [online]. 2005-2010, poslední revize 7. června 2010.<http://rvp.cz/.>
[15] PRŮCHA,J. *Moderní pedagogika.* Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-631-4

programů, i když jsou samozřejmě důležité. Spočívá v postupné změně práce škol, v opuštění starých paradigmat a přijetí nových, odpovídajících 21. století. Svět se mění a škola musí reagovat. Měla by vytvořit vhodné prostředí pro rozvoj klíčových kompetencí žáků, kompetencí založených na znalostech, dovednostech, tvořivých schopnostech, postojích a hodnotách, kompetencí využitelných v dalším vzdělávání i v osobním, občanském a pracovním životě. Výhodou nového systému je, že proces, který probíhá u nás, odpovídá tomu, co se děje ve vzdělané Evropě. Naše klíčové kompetence jsou podobné jako klíčové kompetence jiných vzdělávacích systémů i v oblasti vymezení průřezových témat jsme si blízcí s vyspělou Evropou.[16]

2.3.1 Průřezová témata v RVP pro základní vzdělávání

Jedním z pojmů, které se objevují v nových učebních dokumentech, jsou průřezová témata. Pro české školství jsou relativní novinkou, jako rozšiřující prvek výchovy a vzdělávání jsou průřezová témata běžná v mnoha zemích Evropy již delší dobu. Tato témata představují okruhy aktuálních problémů současného světa, jak se píše v RVP ZV.

Průřezová témata často jako nadpředmětový prvek vzdělávání mají především výchovný charakter. Nemají pouze vzdělávací hodnotu, ale mají za úkol zdůraznit propojování dílčích faktů a měla by být jednotícím prvkem více vyučovacích předmětů a zároveň pojítkem mezi školou a životem. Jejich cílem je mimo jiné rozvoj osobnosti jedince v oblasti jeho postojů a hodnot. Vhodná realizace průřezových témat by měla dát také možnost pro individuální uplatnění žáků a jejich spolupráci a měla by doplňovat a propojovat to, co si žáci během studia osvojili.

Do RVP ZV je zahrnuto šest průřezových témat:

- Osobnostní a sociální výchova
- Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech
- Výchova demokratického občana
- Multikulturní výchova
- Environmentální výchova
- Mediální výchova

[16] JEŘÁBEK, Jaroslav. Ohlédnutí za přípravnou etapou kurikulární reformy. *Moderní vyučování.* 2007, 4, s. 3-4.

Již v základním vzdělávání se pracuje se všemi průřezovými tématy. Je na škole, jakou možnost realizace průřezových témat zvolí, měla by mít však na paměti, že všichni žáci školy musí být seznámeni se všemi tématickými okruhy všech průřezových témat v průběhu studia. Smyslem průřezových témat není navyšování vzdělávacího obsahu vyučovacích předmětů, ale propojení toho, co se žáci učí, do širších souvislostí. Nejrůznější skupinové a aktivizační formy výuky jsou pro jejich realizaci také velmi vhodné. Průřezová témata představují výzvu při tvorbě ŠVP.

3 Průřezové téma osobnostní a sociální výchova

Osobnostní a sociální výchova je jedním z pěti průřezových témat (dále jen OSV). Průřezové téma OSV je koncipováno jako téma věnované tzv. životním dovednostem žáků. Definice z RVP ZV: Specifikou OSV je, že se obsahem učiva stává sám žák nebo konkrétní žákovská skupina. Žáci si na modelových situacích trénují zvládání více či méně běžných situací každodenního života. Smyslem OSV je pomáhat každému žákovi hledat vlastní cestu k vlastní životní spokojenosti založené na dobrých vztazích k sobě samému i k dalším lidem a světu.[17]

Jedná se tedy o soubor různých a vzájemně rovnocenných dílčích témat reprezentujících dovednosti potřebných pro zvládání nejrozmanitějších situací života žáků, bez ohledu na to, zda dítě řeší něco samo v sobě, či zda interaktivně jedná v té či oné sociální roli v kontaktu s druhými lidmi. Nejedná se o témata určená k akademické, teoretické výuce. Nejde zde tedy o to, aby se učilo „o nich“, ale k tomu, aby se žák učil „jim“. Například nejde o to, aby učitel vykládal o vůli jako volní vlastnosti, ale o cvičení vlastní vůle a sebeovládání každého žáka.[18]

Učitel ve třídě reaguje na osobnosti a potřeby jednotlivců, na charakter třídy, situace ve třídě a průběh aktivit a společně s žáky vytváří optimální výsledky vázané na jednotlivá témata v oblastech mnohem osobnějších sociálně dynamičtějších než v jiných předmětech. Během hodin OSV jsou problémy a obtíže dokonce vítány. Hodina OSV nemusí pokaždé probíhat podle předem připraveného plánu. Problémy v přijímání aktivit prožívání, v chování, ve vztazích mohou být dobrým obsahem osobnostně sociálního učení a příležitostí ptát se, co se děje, proč se to tak děje a co můžu udělat

[17] MŠMT. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha : VÚP, 2005. 90 s. ISBN 80-87000-02-1

[18] Valenta, Josef. Osobnostní a sociální výchova RVP/ŠVP. *Moderní vyučování.* 2005, 8, s. 6-7.

pro změnu v náš prospěch. OSV vyžaduje kvalifikovaného učitele, který bude schopen navazovat aktivity žáků, ale také bude vzdělán v oblasti sociálních, psychologických, komunikačních aspektech. Učitel by měl být schopen porozumět na základě svých znalostí, co se ve hře přesně odehrává, dokázat s žáky debatovat o vzniklé situaci a daný moment vhodně analyzovat.

3.1 Klíčové kompetence RVP ZV v kontextu osobnostní a sociální výchovy

Pojem kompetence bychom mohli vyložit jako: mít kompetenci znamená, že člověk (žák) je vybaven celým složitým souborem vědomostí, dovedností, schopností, hodnot a postojů, ve kterém je vše propojeno tak výhodně, že díky tomu člověk může úspěšně zvládnout úkoly a situace, do kterých se dostává ve studiu, v práci, v osobním životě. Mít určitou kompetenci znamená, že se dokážeme v určité přirozené situaci přiměřeně orientovat, provádět vhodné činnosti, zaujmout přínosný postoj.[19]

Reformátoři z České republiky nebyli prvními, kdo začal o kompetencích hovořit. Již v 70.letech 20.století se o nich začalo mluvit, tehdy se týkaly především trhu práce a zaměstnatelnosti. Teprve na konci 90.let 20.století se o nich uvažovalo v souvislosti se vzděláváním. Takzvané klíčové kompetence popsal poprvé Mertens v roce 1974. Teprve dnes však nabývají na významu také ve školním a mimopodnikovém vzdělávání.[20]

Na podnět Rady Evropy byly kompetence zařazeny do strategie vzdělávání v České republice. Rada Evropy přijala tzv. lisabonskou strategii a v ní formulovala jako strategický cíl rozvíjet klíčové kompetence ve společnosti založené na znalostech.[21]

Rámcový vzdělávací program po škole a učiteli požaduje, aby vědomosti, postoje i dovednosti byly rozvíjeny dohromady, aby jejich rozvíjení neprobíhalo izolovaně ale pospolu. Žáci se poznatkům mohou učit tak, že se rozvíjí jejich osobní vzpomínání, tak i zkoumání a zpracování informací, což vede k smysluplnému účelu.
V RVP ZV jsou kompetence rozděleny do těchto oblastí:

[19] MŠMT. *Klíčové kompetence v základním vzdělávání.* Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. VÚP. Praha. 2005.
[20] BELZ, H.; SIEGRIST, M. *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení.* Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-479-6
[21] HUČÍNOVÁ, L. *Klíčové kompetence – nová výzva z EU I*. In Metodický portál RVP[online].

- Kompetence k učení
- Kompetence komunikativní
- Kompetence k řešení problémů
- Kompetence sociální a personální
- Kompetence občanské
- Kompetence pracovní

Idea klíčových kompetencí je důležitým učebním krokem v rozvíjení osobnosti jedince v rámci výchovy a dalšího vzdělávání, tedy konceptem kompetence, nikoliv konceptem vzdělávání. Klíčové kompetence jsou samy o sobě obsahově neutrální, protože jsou použitelné na libovolný obsah. Jejich zprostředkování musí však být vždy vázáno na konkrétní obsah. „*Například strategiím překonávání konfliktů se lze naučit vždy jen při řešení nějakého konkrétního konfliktu. Nabývání klíčových kompetencí je celoživotní proces, který je udržován dynamikou nového učení a přeučování.*“[22]

OSV by měla žáka připravit na to, aby v dospělosti zvládl rozmanité situace, které mu přinese život, tzn. rozvíjet v jedinci všechny výše uvedené kompetence. Současný člověk má těžší pozici, neboť dochází k úbytku vlivu tradičních sociokulturních a náboženských autorit, podle kterých se lidé dříve řídili. V současné době jsou lidé stále častěji nuceni dělat svá rozhodnutí samostatně, musí se spoléhat sami na sebe a na svůj vlastní úsudek a zároveň by měli vědět, že za své rozhodnutí jsou zodpovědní.

Rozvoj kompetencí by se neměl odkládat až na dobu, kdy budou mít žáci všechny potřebné znalosti. Moderní psychologie učení (převážně Jean Piaget) ukázala, získávání vědomostí se děje nejefektivněji právě ucelenou, smysluplnou aktivitou žáka, nikoli pouhým memorováním. V tradiční škole expertních vědomostí se OSV uplatňuje okrajově, interakcí mezi žáky nebo mezi žákem a učitelem. Není kladen důraz na prožívání vyučovací hodiny, důležitý je pouze výsledek, tj. získaná zkušenost. Žáci jsou vzděláváni tak, jako by se měli stát experty v daných oborech. Největší rozdíl mezi gramotností a odborností je ve způsobu organizace poznatků, tedy stejné prvky mohou být v nějaké oblasti organizovány jinak z hlediska gramotnosti a jinak z hlediska odbornosti. „Pro odbornost je určující způsob organizace, pro gramotnost je to společenské prostředí (kultura, civilizace). Zatímco odbornost se získává kontinuální

[22] BELZ, H.; SIEGRIST, M. *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení.* Praha : Portál, 2001, str. 27. ISBN 80-7178-479-6

praxí v dané profesi, gramotnost se posiluje interakcí s okolním společenským prostředím. Tvoří ji schopnosti, dovednosti a obsahy, které jsou relevantní v dané kultuře a společnosti. Gramotnost umožňuje styk s ostatním a účast ve společenský procesech.“[23]

Kompetence pomáhají jedinci v osobnostním rozvoji a v uplatnění ve společnosti. Jejich výběr a pojetí se zakládá na hodnotách, které jsou obecně přijímané ve společnosti a z obecně sdílených představ o tom, které kompetence jedinci přispívají k jeho vzdělání, spokojenému a úspěšnému životu a k posilování funkcí občanské společnosti. Kompetence by se neměly učit odděleně, protože se vzájemně prolínají, tedy jedna podporuje druhou. Ve ŠVP se nepředpokládá, že všichni žáci těchto kompetencí dosáhnou ve stejné kvalitě. Jsou ustanoveny jako ideální stav, ke kterému by se žáci měli co nejvíce v rámci jejich možností přiblížit.

Přínos k rozvoji osobnosti žáka v kontextu osobnostní a sociální výchovy je v RVP ZV (2005, s. 91) vymezen ve dvou oblastech:

V oblasti vědomostí, dovedností a schopností průřezové téma:

- napomáhá k zvládání vlastního chování
- rozvíjí schopnost porozumění sobě samému a druhým
- pomáhá k utváření dobrých mezilidských vztahů a jejich pozitivnímu ovlivňování
- formuje žákovi komunikační dovednosti
- vede žáky ke spolupráci
- formuje u žáků dovednosti k řešení konfliktních a problémových situací
- podporuje schopnost prosazování vlastních úsudků s úctou k ostatním
- formuje dovednosti a přináší vědomosti týkající se duševní hygieny

V oblasti postojů a hodnot průřezové téma:

- vede k pozitivními postoji k sobě samému a k druhým
- vede k uvědomění si hodnoty spolupráce a pomoci
- formuje uvědomění si hodnoty různosti lidí, názorů, přístupů k řešení problémů
- přináší uvědomění si možností způsobů lidského chování v oblasti morální výchovy (úcta k lidem, k životu)

[23] STRAKOVÁ, Jana. Klíčové kompetence ve světě. *Moderní vyučování.* 2007, 1, s. 8-9.

- vede k primární prevenci sociálně patologických jevů a rizikových způsobů chování

3.2 Osobnostní a sociální výchova a její cíle základního vzdělávání

Cíle OSV v obecné rovině přebíráme ze Standardu základního vzdělávání. Od základní školy se očekává, že žák v průběhu povinné školní docházky získá základy kvalitního, funkčního a moderního všeobecného vzdělání v rozsahu dle jejich potřeb, předpokladů a možností, že se bude kultivovat jejich osobnost po stránce rozumové, emocionální, volní, že se bude rozvíjet jejich tělesná zdatnost a pohyblivost, že budou uvedeni do základních životních, duchovních a mravních hodnot, že získají orientaci v sobě samém i v další životní dráze.[24]

Mezi kompetence, ke kterým základní vzdělávání směřuje, jsou kompetence sociální. Tyto kompetence jsou velice důležité pro komunikaci žáků v rodině, ve škole, v budoucím povolání, v blízkém prostředí a v celém průběhu občanského života. Děti by měly získat schopnost spolupracovat s ostatními lidmi, umět obhájit svůj názor a zároveň respektovat názory druhých, respektovat individuální, národnostní a jiné odlišnosti lidí, rozeznávat nehumánní postoje, jako jsou agresivita, bezohlednost, národnostní a rasové předsudky. Zároveň by se u žáka měl vytvořit přiměřený stupeň empatie, odpovědnosti a snahy pomoci lidem, kteří se potýkají s nějakým problémem. V současné době se stále více významnou dovedností stává schopnost organizovat a řídit různé činnosti, vyjednávat, pracovat v týmu, pozitivně ovlivňovat mezilidské vztahy v blízkém okolí.

Hodnoty a postoje jsou vlastní všem vzdělávacím obsahům, s nimiž se žáci setkávají během své povinné školní docházky. Hodnotové aspekty jsou ovlivňovány celkovým stylem života školy, přístupem a vztahem mezi učitelem a žákem, osobním příkladem od učitele a lidskými vlastnostmi. Základem žebříčku hodnot je okruh všelidských mravních hodnot, které vyvěrají z evropské humanistické tradice a projevují se jako úcta k životu a lidem, k lidské práci a kultuře, v péči o prostředí, v němž člověk žije a tvoří, v osobní sebekázni, v respektu k pravdě, spravedlnosti a v mezilidské toleranci a solidaritě. K velmi důležitým cílům patří utváření

[24] Valenta, Josef. *Učit se být.* Praha : Agentura STROM, 2003. ISBN 80-8610610-1

odpovědného vztahu žáka k sobě samému, k svému individuálnímu dospívání a pravidlům zdravého životního stylu.

3.3 Tématické okruhy osobnostní a sociální výchovy

Témata jsou jinými slovy řečeno, oblastmi lidských dovedností, vlastností, charakterů, schopností, postojů, modelů lidského chování atd. Témata v sobě obsahují praktickou oblast, kterou všichni známe, jsou součástí nás samých a našich životů.

Osobnostní rozvoj

Do osobnostního rozvoje bychom zařadili témata jako rozvoj schopností poznávání, zdokonalení základních kognitivních funkcí, sebepoznání a sebepojetí, seberegulace a sebeorganizace, psychohygiena a kreativita.

Rozvoji **schopností poznávání** zahrnuje trénink smyslů, cvičení pozornosti, zapamatování a soustředění, učit se dovednostem jak řešit problémy a cvičení dovedností pro učení a studium. Smysly jsou velmi důležité při vnímání světa. Nejde pouze o rozvoj pěti hlavních smyslů, ale též o rozvoj vnímání sebe samého, tedy schopnost uvědomit si, jak se v dané chvíli cítím, jakou mám náladu atd. Jejich kvalitní rozvinutí zhodnotíme téměř ve všech životních situacích. Je také velmi prospěšné pro profesní orientaci žáka. Díky zkvalitnění máme více informací, jsme vnímavější vůči realitě, můžeme přesněji odhadovat okolnosti i následné reakce. Kognitivní funkce jsou klíčové pro prožívání, chování či pro jakýkoliv rozvoj osobnosti. Během hodin OSV jde především o zdokonalování smyslového vnímání, pozornosti a soustředění, paměti, představivosti a fantazie, ale také cítění věcí, prostoru, prostředí a vztah k prostředí. Dále se věnuje pozornost rozvoji způsobu myšlení, myšlenkových operací, komunikace se sebou samým atd. Pozornost je zaměřenost vnímání na určitý objekt, ale také vyvolává určité pocity či myšlení o objektu. Výhodou je, když si člověk zmapuje své osobní předpoklady pro koncentraci pozornosti a rozvoj dovednosti své schopnosti být pozorným. Soustředěná pozornost věnovaná druhému jedinci během sociálního vztahu může být velmi důležitá pro oba. Zapamatování si něčeho je základní činností pro osvojování si čehokoli, a tedy i pro naši existenci v tomto světě. Pro paměť

i vybavování existují různé strategie např. zapojení obou hemisfér. Úkolem OSV je hledat takové strategie, které vyhovují našim individuálním potřebám. Pozornost by se měla věnovat nejen pojmové paměti, ale také citové či tělové. Problémové vyučování se snaží žáky naučit, jak řešit problémové situace, se kterými se může setkat v průběhu svého života. Problém je určitý stav věcí, na který žák reaguje a nemá na něj obvykle hotovou odpověď. Musí se tedy zapojit do vyučování určité poznávací a řešící aktivity. Většinou aktivita začíná pojmenováním problému, dále hledáme jeho různá řešení, ty se testují. Vybere se nejvhodnější řešení, které se aplikuje. To je základní kognitivní postup při řešení jakéhokoli problému. Během hodin OSV upřednostňujeme cvičení řešení problémů v mezilidských vztazích, v životních situacích atd. před tréninkem řešení různých odborných, technických aj. problémů. Při rozvoji dovedností pro učení a studium v hodinách OSV jde především o identifikaci vlastního učebního stylu, hledání vhodných studijních postupů. Vhodné je cvičit dovednost, jak mapovat vlastní způsoby poznávání a učení, schopnost analyzovat tyto strategie a poučit se z toho.

Osobnostní a sociální učení zároveň pomáhá v oblasti **sebepoznání a sebepojetí**. „Zdravé sebevědomí je výsledkem interních procesů, které se odehrávají v daném jedinci, často pod vlivem rodičů, učitelů, ostatních dospělých s nimiž žije, i celé dané společnosti. Tento vliv může dítěti pomoci při vytváření vyváženého a zdravého sebevědomí, které ho bude podporovat při rozvoji sociálních, pracovních, emocionálních, intelektuálních a morálních schopností. Nedostatek této podpory je naopak příčinou formování narušeného a nevyváženého sebevědomí.“[25] Během hodin OSV témata pro tuto oblast nerozvíjí pouze představu, jak se má jedinec vypořádat se sebou samým v průběhu života, ale také ukazují žákovi cestu vhodnou pro život s druhými lidmi. Je výhodou, když jedinec má realistický pohled na sebe samého, má o sobě správné informace, přisuzuje sám sobě adekvátní hodnotu, ani se závažně nepřeceňuje ani nepodceňuje a je se svou vlastní hodnotou vyrovnán. Tyto aspekty se pak pozitivně projevují v jeho mezilidských vztazích. Vyrovnanost žáka se sebou samým ho ochraňuje před depresemi, sebevražednými tendencemi, závislostmi atd. Práce se sebepojetím a sebepoznáním má tedy i preventivní funkci.

[25] SEDLÁČKOVÁ, D. *Rozvoj zdravého sebevědomí žáka.* Praha : Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2685-4

Seberegulace a sebeorganizace z těchto dvou odvětví můžeme rozlišit dvě dílčí témata. První je tedy kontrola a regulace vlastního chování v situacích tady a nyní. Patří sem cvičení sebekontroly, sebeovládání, regulace vlastního jednání i prožívání. Druhým tématem je plánování a organizace vlastního života a dodržování určitého systému a plánu. Žáci se učí jak organizovat vlastní čas, plánování učení a studia, stanovování osobních cílů a kroků k jejich dosažení. Jde tu o tzv. management vlastního času. Tedy jde zde o schopnosti zhodnocení, kolik času trávím jakou činností, zda to tak chci a zda je to tak správné. A o dovednosti rozlišovat podstatné a nepodstatné. Ve stanovování osobních cílů a kroků k jejich dosažení, žák uvažuje nad vlastním životem nejen z perspektivy nejbližších dnů, ale týdnů, měsíců a let. Téma může pomoci k ujasnění si životních postojů a záměrů. Cílem v oblasti seberegulace je, aby žáci byli schopni reflektovat svá chtění a volit cíleně útlum některých prožitků či prvků chování nebo naopak jejich aktivaci. Žák by měl být schopen udělat i to do čeho se mu nechce, ale je to potřeba.

Další důležitou oblastí OSV je **psychohygiena**. Psychohygienu bychom mohli rozdělit do dvou dílčích částí a to prevence proti zátěži a samotné jednání v již nastalé situaci zátěže. Mezi reakce na zátěž můžeme počítat stres, frustraci či deprivaci. Vnější a vnitřní podněty vyvolávají zátěžové stavy. Můžeme se cítit špatně na základě špatných vztahů mezi lidmi, vyššími nároky na pracovišti, ale také kvůli vnitřním pocitům, že nejsme schopni vyrovnat se s problémovou situací atd. Na naše dušení i fyzické zdraví, výkony, vztahy k sobě i k druhým atd. na to všechno může mít špatný vliv dlouhodobá zátěž. Během tohoto tématu je vhodné používat cvičení, kdy se zdokonalují dovednosti pro pozitivní naladění mysli a dobrý vztah k sobě samému. Existuje předpoklad, že pozitivně naladěná mysl a řeč je správnou obranou proti zátěžím. Vybavenost jedince dobrými sociálními dovednostmi pomáhá v předcházení stresům v mezilidských vztazích. Za vhodné dovednosti můžeme považovat aktivní naslouchání, porozumění výrokům, asertivní dovednosti, dovednosti pro řešení konfliktů atd. Každému jedinci vyhovuje jiný způsob, jak redukovat stres či frustraci. Proto v hodinách OSV seznamujeme žáky s různými metodami zvládání stresových situací, např. rozumové zpracování problému, uvolnění, relaxace, efektivní komunikace atd. Žáci by měli mít možnost seznámit se s různými cestami redukce stresu, vyzkoušet si je a hledat v této oblasti, co právě jim vyhovuje. Dále by jedinec měl být seznámen s institucemi, kde

hledat pomoc při obtížích. Žáci by se měli dozvědět, ke komu se obrátit o pomoc v případě, že prožívají zátěž, kterou nemohou sami zvládnout.

Kreativita čili tvořivost je soubor schopností pohlížet na věci z jiného úhlu pohledu, než je obvyklé. Nacházet nejen řešení problémů, ale nacházet i řešení několikerá či neobvyklá atd. Blízko stojí např. fantazie, která může být brána jako kreativní představivost. Vhodné je zahrnout do výuky cvičení, která rozvíjí základní rysy kreativity, tedy pružnost nápadů, originalitu, schopnost vidět věci jinak, citlivost, schopnost přeměnit nápady do reality atd. Rozvoj těchto schopností může ovlivnit obecnější předpoklady pro tvořivé řešení problémů. Jde o schopnost mít více řešení, mít neobvyklá řešení a tyto vhodná řešení aplikovat. Kreativita se uplatní v rámci řady témat a vhodných forem práce během hodin OSV. Vhodné metody, které rozvíjí kreativitu jsou např. kresby, sochání z hlíny, práce s maskou, dramatická hra nebo zvukové vyjádření. Kreativita se může vztahovat i k tvořivosti v komunikaci, např. v zajímavosti, barvitosti, nápaditosti atd., ale také k tvořivosti v oblasti sociálních vztahů.

Sociální rozvoj

Do sociálního rozvoje bychom zařadili témata jako poznávání lidí, mezilidské vztahy, komunikace, kooperace a kompetice.

Vzájemné poznávání se ve skupině je důležitým tématem zejména, když je kolektiv ve stálém kontaktu. **Vzájemnému poznávání** se nevěnujeme pouze v nových skupinách, ale také v již zaběhnutých kolektivech, kde se můžeme zabývat tím, co o sobě ještě nevíme, co se změnilo po tu dobu, co jsme spolu, jaká je naše skupinová soudržnost atd. Získáváme jednak užitečnou reflexi o nás samých, učíme se i danou reflexi formulovat a navíc můžeme takto vytvářet efektivnější prostředí pro řešení problémů. Do vyučování zahrnujeme také téma různosti od úrovně rodiny až po úroveň národů, které hraje důležitou roli v mezilidských vztazích. Efektivní je upozorňovat žáky, že různost je jev běžný, zajímavý a podnětný. Učíme žáky vidět nejen různosti, ale také shody. Obecně řečeno tu jde o téma interkulturní v širokém slova smyslu. Vhodné je zabývat se tím, co a jak nás může ovlivnit, abychom objekty pozorování viděli zkresleně. Nakolik lidi posuzujeme stereotypně, nakolik přehlížíme jejich klady či zápory, nakolik naše

vlastní hodnoty určují naši představu o druhém, nakolik mění naše očekávání, která vůči druhým máme atd.

Mezilidský vztah, tedy vztah, který je mezi dvěma či více osobami a je založen na emocích, zodpovědnosti, výměně určitých hodnot atd. Dobré vztahy přinášejí pozitivní výměny a nezraňují emoce. Žáci si během hodin OSV mapují své vlastní vztahy a uvažují o jejich kvalitách. Učitel podporuje chování, které vytváří kvalitní vztahy, empatii, respekt, podporu a pomoc. Faktorů, které ovlivňují mezilidský vztah, je mnoho. Měli bychom umožnit žákům zkoumat, které faktory hrají v jejich životě důležitou roli, v čem mají problém, jak tento problém řešit, aby nekazil jejich vztahy s ostatními jedinci a udržel je na dobré úrovni. Toto téma zasahuje i do výchovy k lidským právům i do etiky. Nejde o to, aby žáci uměli vyjmenovat nazpaměť paragrafy zákonů, ale jedinec by měl tyto zákony respektovat. V oblasti mezilidských vztahů patří k základním právům právě právo na respektování osobnosti, na odpovědné a svobodné rozhodování a jednání. Žáci se učí prostřednictvím spolupráce i kompetice o důležitosti uvědomování si způsobů a kvalit komunikace, jak zdravě prosadit svůj názor, argumentovat, uvědomit si tlaky, cíle a normy ve skupině, jak řešit problémové situace atd. Pomáhá tím žákům rozvíjet dovednosti pro život v různých sociálních skupinách.

Pro kvalitní mezilidský vztah hraje důležitou roli **sociální komunikace**. Sociální komunikace je v nejširším slova smyslu výměnou informací mezi dvěma či více jedinci. Řeč těla, řeč zvuků a slov, řeč předmětů a prostředí vytvářeného člověkem, řeč lidských skutků, všechny tyto podtémata bychom mohli zařadit do obecnější skupiny tedy komunikace. V tomto dílčím tématu se věnujeme orientaci žáků v různých způsobech sociálního sdělování, jeho funkcím, obsahům sdělení typickým pro tyto různé způsoby komunikace. Během hodin OSV zahrnujeme cvičení, kde žáci trénují pozorování, empatické a aktivní naslouchání, dovednosti pro sdělování verbální i neverbální formou. Rozvíjíme dovednosti sociálního vnímání i příjmu informací. Aktivní naslouchání je doprovázeno zpětnými vazbami, jde tedy o shrnování, parafrázování myšlenek partnera, ujišťování se o adekvátním pochopení jeho slov atd. Tyto drobné reakce ukazují, že daného jedince posloucháme. Empatické naslouchání je orientované na souznění s partnerovými prožitky. Technika řeči zahrnuje sady dovedností od správného držení těla přes dobré dýchání k resonanci a artikulaci. Učení se o důležitosti výrazu během

rozhovoru činí naši promluvu zajímavější, ale i srozumitelnější. V oblasti nonverbálního výrazu rozvíjíme schopnosti regulovat uvědomování si pohybu jeho užití ke sdělné informací. Důležitý je i rozvoj dovednosti regulace hlasitosti, rychlosti, intonace, akcentování slov atd. Žáci se také učí specifickým komunikačním dovednostem, kde zdokonalují své samostatné vystupování, obsahově správný projev, formy efektivní prezentace, verbální tvořivost a základy dovednosti poutavého vypravování. Během lekcí OSV se žáci učí správnému dialogu, jeho vedení, pravidla, řízení a typy dialogu. Klíčová jsou pravidla efektivního dialogu, vzájemného naslouchání, nesnižování sebeúcty diskutujících, respekt jiných názorů, vhodná argumentace, udržení se u tématu atd. Učíme žáky dodržovat tato pravidla. Učíme je též řídit diskusi. Zkoumáme různé typy dialogů, do nichž se mohou dostat a efektivní postupy jejich vedení. Trénujeme schopnosti vedení komunikace v různých situacích jako informování, odmítání, omluva, pozdrav, prosba, přesvědčování, řešení konfliktů, vyjednávání, vysvětlování, žádost apod. Definujeme tyto i další komunikační situace a prakticky modelujeme a zkoušíme pro ně dobré způsoby komunikace. U problémových situací převážně hledíme na regulaci emocí, na prostor pro vyjádření přání a potřeb všech stran, prostor pro hledání a zvažování řešení, dojednání podmínek pro uskutečnění vybraného řešení. Žáci rozvíjí svou schopnost volit vhodné efektivní strategie. Jedinec by měl umět asertivně, otevřeně a pozitivně komunikovat a znát komunikační obrany proti agresi a manipulaci. Pro dosažení určitých cílů žák volí různé způsoby, strategie a formy komunikace. „Asertivita je komunikační styl umožňující prosazení svých oprávněných požadavků, aniž bychom přitom krátili druhého na jeho komunikačních právech. Využívá řadu technik, jako je např. porouchaná gramofonová deska, asertivní odmítnutí atd. Agrese je v komunikaci stejně jako jinde útok, manipulace je komunikační chování, které v nás má obvykle vyvolat pocity viny, méněcennosti odpovědnosti atd. a to v obvykle v situaci, kdy jsme se ničím neprovinili, neprojevili jsme se jako méněcenní či neneseme odpovědnost.“[26] Učíme žáky obraně proti agresi a manipulaci.

Kooperací se rozumí schopnost více osob sledovat společný cíl, zaměřit na něj své jednání, účelně se k němu přibližovat. Znamená to připravenost všech uplatnit

[26] Valenta, Josef. *Osobnostní a sociální výchova a její cesty k žákovi.* Praha : Agentura ASIS, 2006. ISBN 80-239-4908-X

schopnosti a dovednosti jednotlivců v procesu řešení.[27] Žák během hodin OSV získává specifické dovednosti pro kooperaci Jedinec prohlubuje svou seberegulaci, tedy schopnost akceptovat odlišný názor a zároveň s touto odlišnou myšlenkou dál pracovat, ovládat emoce a své chování, převážně v situacích, kdy se jim nedaří prosadit jejich vlastní názor nebo jsou kritizováni. Učíme žáky způsoby, jak překonat případnou trému z prezentace, schopnost podřídit se a udělat kompromis. Žáci ve skupině samostatně kriticky myslí a hodnotí. Důležitý je pozitivní přístup ke společné činnosti, důvěra v možnosti skupiny a kladný postoj k ostatním členům. Během kooperace se rozvíjí sociální dovednosti. V hodinách OSV rozvíjíme převážně tyto sociální dovednosti, jako je komunikace (naslouchání, jasná a srozumitelná, etická báze komunikace), schopnosti pro řešení vzniklých problémů (vyjasnění cílů, zkoumání styčných bodů a hledání řešení), dovednosti efektivní organizace (rozdělení práce lidí, rolí, způsoby vedení skupiny).

Kompeticí míníme činnost, kdy pozitivní výsledek jedné strany je podmíněn negativním výsledkem strany druhé. Rozvíjíme tedy individuální a sociální dovednosti pro etické zvládání situací soutěže a konkurence. V tomto tématu jde především o pozorování vlastních reakcí prožívání i chování na situace vzniklé během soutěže i po soutěži. Na základě toho je výhodné uvědomit si, pro jaké soutěžení se jedinec hodí více a pro jaké méně. Vhodné je rozvíjet seberegulační dovednosti (tlumící, relaxační, zklidňující nadbytek soutěživosti), učit se slušnému chování během soutěže (fair play) a sebereflektujícím dovednostem (kontrola nad vzniklou situací, strategie, uchování vlastní sebeúcty atd.). H. Kasíková poukazuje na důležitý a zajímavý fakt, že tvořivě charakterizovaná kompetice je na jedné straně vlastně jevem propojeným s kooperativními principy. Zmiňuje se, že vhodná kompetice se děje v kontextu kooperace. Soutěžící kooperují na základě soutěže, stanoví pravidla, která podle kterých se budou řídit během soutěže, kde soutěž bude probíhat, kdy se začne a kdy skončí atd. *„Konstruktivní kompetice tak poskytuje zábavu a vzrušující změnu rytmu životních činností, které se konají v kontextu kooperativních vztahů... V realitě učení dochází k prolínání kompetitivních a kooperativních momentů.„*[28]

[27] BELZ, H.; SIEGRIST, M. *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení.* Praha : Portál, 2001, str. 27. ISBN 80-7178-479-6

[28] KASÍKOVÁ, H.: *Kooperativní učení a vyučování. Teoretické a praktické problémy.* Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0192-3. s. 77

Morální rozvoj

Při morálním rozvoji během hodin OSV, kde bychom mohli mluvit o praktické etice, rozvíjíme **morální hodnoty, postoje**, **dovednosti řešení problémů a rozhodovací dovednosti**. Toto téma můžeme rozdělit opět na dvě části. První část poukazuje na to, že problém samotný se může stát učební látkou (učíme se jak problém identifikovat, hledat vhodná řešení a správné řešení aplikovat). Druhá část poukazuje na to, že OSV může být prostředkem pro řešení osobních problémů žáků. Nemyslí se tím, že se budou rozebírat intimní potíže jedince, ale to, že učitel v rámci průřezového tématu OSV může problém identifikovat nebo jiná možnost je, že žák se sám učiteli svěří. Musíme tedy zahrnout určité poznávací a řešící aktivity, kde žáci opět definují problém, vytvoří hypotézy o tom, jak problém řešit, ty testují a na tomto základě z nich vytváříme výběr řešení, které poté aplikujeme. V tomto případě zde řešíme problémy pod pojmem morálního rozvoje. V tomto podtématu se můžeme zabývat typy problémů ve vztazích mezi lidmi vůbec, jejich obvyklými příčinami a důsledky a strategiemi překonávání. Také můžeme samozřejmě řešit i osobní problémy týkající se samotných žáků či celé sociální skupiny. Do osobních problémů bychom zařadili problémy se seberegulací. Zdá se, že řada potíží, které lidé způsobují sobě samým i sobě navzájem, je ovlivněna neschopností dostatečně ovládnout některé motivy, pocity či prvky chování.

3.4 Základní východiska metodiky OSV

Primárním cílem OSV je rozvíjet praktické životní dovednosti žáků. Zkušenosti z praxe dokazují, že žáci přijímají osobnostní a sociální výchovu od učitele pouze za jistých podmínek. Hovoříme o čtyřech metodických principech OSV, které jsou pro OSV nezbytné.[29]

Osobnostní a sociální výchova je efektivní, v případě, že je:

- Praktická
- Zosobněná - propojená s životem žáků
- Provázející

[29] SRB, V. Osobnostní a sociální výchova. Praha : Projekt Odyssea, 2007. s. 8. ISBN 978-80-87145-01-2

- Zacílená

OSV praktická

Schopnosti a dovednosti nejlépe získáváme tím, že porozumíme jejich smyslu, zkoušíme si je a opakovaně procvičujeme v reálných nebo modelových situacích. V OSV se žáci učí přímou praxí dovedností.

Díky přímo prožité zkušenosti se osvojení dovednosti velmi urychluje a reflexe zkušenosti se zpřesňuje. Reflexi žáků může napomáhat učitel převážně cílenými dotazy během diskuse nebo jinou technikou. Žáci o právě prožité zkušenosti diskutují v malých skupinkách a pak své východiska prezentují a nebo své pocity ze zkušenosti mohou vyjádřit výtvarnou technikou, po které se může opět diskutovat atd.

OSV zosobněná

Je-li našim hlavním cílem, aby žáci během lekcí OSV pro sebe získávali maximum, je nutné žákům stále poskytovat příležitosti vztahovat si daná témata k vlastní osobnosti, k jeho vlastní zkušenosti a k jeho vlastním potřebám. To je důvod, proč žákům dáváme možnost pojmout smysl a užitečnost rozvíjení dovedností pro svůj vlastní život. Dáváme žákům příležitost, aby se tázali sami sebe: Kdy toto použiji? K čemu mi to je?. Ovšem tento postup se netýká pouze individuálního žáka, nýbrž všech žáků dané třídy celkově a jejich aktuálních potřeb. Je důležité zdůraznit, že žáci se neučí o lidech obecně, ale o sobě samém, svých pocitech, o spolužácích a mezilidských vztazích. Poskytujeme žákům možnost přemýšlet a identifikovat jejich aktuální problémy, které jim přináší jejich vzájemná interakce. Každý žák by měl mít příležitost aktivně si vyzkoušet danou aktivitu a tím si osobně procvičit příslušnou dovednost a získat vlastní zkušenost. Učitel by měl vytvořit takové podmínky, kde žáci budou moci si aktivitu vlastním způsobem prožít a poté o tom reflektovat. V reflexi je nutné zdůraznit fázi, která se týká přímo aplikace do osobního života žáků. Je přirozené, že si každý žák na prožité zkušenost může vytvořit jiný závěr pro svůj vlastní život.

OSV provázející

Učitel je zodpovědný v OSV za vytváření bezpečného prostředí pro otevřenou komunikaci, různé experimentování s chováním, efektivní reflexi a samostatné rozhodování žáků. Učitel během postupů OSV nevystupuje v roli „odborníka“, neříká,

co je pro žáky dobré a co není, ani nepředstavuje roli „znalce“ nejlepšího řešení problémové situace. OSV by v takovém případě nebyla provázející, ale striktně direktivní. Vhodné a užitečné formy chování objevují, formulují a zvnitřňují si sami žáci na základě přímé osobní aktivní zkušenosti. Pouze v takovém případě, můžeme dosáhnout cíle, že žáci budou získané schopnosti a dovednosti používat samostatně a dobrovolně i mimo školní prostředí v běžném životě, a nikoli pouze pod učitelovým dohledem.

Uplatňovat tento „provázející“ přístup je velmi náročný úkol pro mnoho učitelů. Učitelé jsou často nuceni zříci se přesvědčení, že díky mnoholeté praxi vědí pouze oni, co je pro žáka dobré. Provázejícím přístupem se tážeme a snažíme se vnímat, co druhý potřebuje v této situaci. Neznamená to, že žáka budeme po celou dobu držet za ruku a ukazovat mu cesty, které my osobně považujeme za nejlepší. U řady učitelů to může vyvolat dočasný pocit nejistoty a prázdných rukou.

Tento přístup není překážkou, abychom u žáků dbali například na dodržování základních pravidel slušného chování a efektivní spolupráce ve skupině. Schopnost vytvářet pravidla a pracovat s pravidly ve skupině je náročné, je to součástí provázejícího přístupu. Provázející přístup se nezříká ojedinělých direktivních intervencí učitele. Zvláště pak v problémových situacích: („Přestaň! Neskákej kamarádovi do řeči.“)

Po takovéto intervenci můžeme reagovat na vzniklou situaci a reflektovat ji. Žáci dostávají prostor pro sebereflexi a řízení a ovládání vlastního chování. Například: „Přerušila jsem naši práci. Proč jsem to udělala? Co se tu dělo a jaký vliv to mělo na naši práci? Jaké opatření by jste navrhli, aby se to příště neopakovalo?“

Důležité je dávat žákům prostor, navrhovat možnosti, ale nenařizovat. Vhodné se jeví klást otevřené otázky typu: Jak jste se cítili, když....? O čem by jste chtěli ještě mluvit? Proč? Co vás vedlo k.....? Co ještě? Co už ne? Kde jste cítili, zažili, viděli? atd.. Během hodin OSV umožníme žákům udělat rozhodnutí, vyzkoušet si, reflektovat nebo navrhnout různé způsoby řešení problémové situace. Čas, kdy mluví učitel, by se měl zkrátit na minimum a se svými návrhy přichází jako poslední. Kdykoli je to možné, učitel by neměl dělat nic za žáky. Velmi důležité je nehodnotit, neříkat, co bylo dobře, co špatně.

OSV zacílená

Osobnostní a sociální výchova je výchova ve škole, tj. záměrná činnost učitelů, která směřuje k přesným a konkrétním výchovným cílům.[30]

3.5 Metody a formy učení žáků v osobnostní a sociální výchově

Pojem metoda vyjadřuje určitý postup k dosažení výchovně vzdělávacího cíle. „Výsledky nejrůznějších šetření v oblasti vzdělávání ukazují, že o efektivitě vyučovacího procesu rozhoduje nejen povaha probíraného učiva, ale také uplatňované metody a formy práce.“[31] Vhodně zvolené organizační formy mohou motivovat a aktivizovat síly a schopnosti žáků, přispívat k individuálnímu osvojování vědomostí, spolupráci členů skupiny a systematickému rozvoji sociálních vztahů ve třídě. Zejména v současné didaktice, která pozoruje odklon od jednostranné pamětné činnosti žáka a zdůrazňuje vytváření poznatků na základě mnohotvárné aktivní činnosti, kterou žák získává zkušenosti a rozvíjí myšlení, je důležité zdůrazňovat takové organizační formy, které silně sociálně motivují, učí samostatně myslet a vhodně argumentovat, vyjadřovat své názory a myšlenky, podporují pro život tolik potřebný smysl pro spolupráci.

Hlavní tendence OSV se stávají metody, v jejichž centru stojí žák. Metody, na kterých se žák aktivně podílí a výuka se přizpůsobuje jeho individuálním potřebám a schopnostem. Mezi aktivizující metody patří práce ve skupinách, ve kterých dochází k aktivní spolupráci žáků v různě velkých pracovních týmech. Kooperativní metody jsou vhodné pro žáky všech věkových kategorií. Žáci by měli být zvyklí spolupracovat, pracovat v týmu a vzájemně si poskytovat informace. Metody by měly být praktické, aktivizující a pestré. Metody obvykle přímo vycházejí a souvisí s cíli konkrétní dané lekce. Záleží na tom, co chceme v daném případě rozvíjet a můžeme využít různé druhy diskusí, her, aktivizujících metod, cvičení, zkušenostních metod, problémových metod, psacích technik, modelových situací, kresebných metod, metody práce s technickým vybavením, představových metod, outdoorových technik atd.

[30] SRB, V. Osobnostní a sociální výchova. Praha : Projekt Odyssea, 2007. s. 8-11. ISBN 978-80-87145-01-2

[31] Krejčová, E.; Vofová, M. Kultivace kompetencí a skupinové vyučování. *Moderní vyučování.* 2006, 1, s. 21-22.

3.5.1 Práce v sociální skupině

Základní činností v OSV je práce v sociální skupině. Často se uvádí, že ideální velikost skupiny pro efektivní rozvíjení osobnostních a sociálních dovedností 12-15 členů. V případě, že skupina má členů více se vzájemné poznávání, otevření se a vyjádření vlastních pocitů znesnadňuje. Učitelé jsou většinou nuceni ve třídě pracovat s větší skupinou s cca 20-30 žáky. V tomto případě je nutné střídat aktivity, kde pracuje celá třída s prací po malých skupinkách.

V případě, že spolupracujeme s reálnou dlouhodobější skupinou máme výhodu, že je možné procvičovat dovednosti přímo v praktickém životě. Existují ovšem také jistá úskalí, když pracujeme se stálejší skupinou. Například žáci mohou mít zažité role a to může brzdit rozvíjení nových způsobů chování a zároveň komplikovat otevřenost. Žáci se mohou ostýchat vyjádřit citlivé a osobní informace.[32]

Důležité je neopomenout fakt, že sociální práce se skupinou žáků vyžaduje odlišný přístup, na rozdíl od práce s dospělými jedinci. Dospělý jedinci své sociální dovednosti spíše rozvíjejí a děti se sociálním dovednostem musí teprve učit. Hry mohou být lehce přijímány jako základ sociálního učení a mohou být žáky silně prožívány. Neměli bychom opomenout velmi důležité hry relaxační.

Žáci nemusí mít silné sebevědomí a vyvinuty vnitřní obranné mechanismy. Lekce OSV se svou podstatou a cíli velmi intenzivně dotýkají žákovi sebeúcty a sebedůvěry. Může se stát, že se žáci začnou cítit ohroženi. Pocit bezpečí při provádění OSV žákům zajišťují předem daná „pravidla skupiny“. Díky těmto pravidlům skupiny se lépe vytváří příznivé vztahy, otevřená efektivní komunikace a samotné výchovně vzdělávací činnosti. Pravidla třídy by měly být vytvořeny společně žáky a učitelem a vyvěšeny na viditelném místě ve třídě. Učitel dohlíží na to, aby se mezi pravidla fungování skupiny zařadila tyto dvě (v případě, že si je žáci nezvolili sami):

- nevstupovat bez vysvětlování do probíhající techniky či aktivity - pocit bezpečí ve skupině zvyšuje
- zákaz vynášení informací ze skupiny - přináší jistotu, že projevená otevřenost před skupinou nebude zneužita jinde

Když pracujeme se sociálními skupinami, měli bychom si uvědomit, že většina skupin prochází různými stádii, vyvíjí se. To se může odrazit i v chování a prožívání členů skupiny i úspěšnost některých činností. Členové skupiny projevují v každém

[32] KOMÁRKOVÁ, R. a kol. Aplikovaná sociální psychologie III. Praha : Grada, 2001. 224 s. ISBN 80-247-0180-4

stadiu základní potřeby, které musí být nejdříve splněny, aby skupina mohla postoupit na vyšší úroveň. Skupina se vyvíjí v následujících fázích[33]:

- **fáze utváření skupiny** – členové se setkají na základě společného cíle, mají potřebu formulovat své konkrétní osobní cíle, toto období se projevuje sebeprosazováním a vzájemným poznáváním
- **fáze bouření** – objevují se potřeby, které souvisí s podmínkami členství, jedinci se zabývají otázkami spolupráce a konkurence, ustanovují se role ve skupině
- **fáze vzniku skupinových norem** – skupina má již role rozdělené a vytváří se společné pravidla fungování skupiny
- **fáze výkonnosti** – skupina je ustálena a může efektivně věnovat energii na plnění daných úkolů
- **fáze ukončení činnosti skupiny** – úkol je dokončen a cíl splněn, skupina ztrácí společný cíl a rozpadá se

Musíme si uvědomit, že v případě, že do skupiny přichází noví členové a mění se tím složení skupiny nebo se změní společný cíl, může se stát, že Je se skupina znovu vrací na začátek vývoje. Ve skupině nastává nový boj o svou pozici, změna rolí jednotlivých členů a k úpravě společných norem.

3.5.2 Možné metody v lekcích OSV

- **Ledolamky** – Ledolamky jsou krátké ne příliš časově náročné aktivity. Jejich funkcí může být motivace pro následující aktivitu nebo ji můžeme využít jako oddech mezi náročnými aktivitami.
- **Brainstorming** - Brainstorming je krátká aktivizační metoda tzv. volný tok myšlenek. Žáci mohou zapisovat na tabuli asociace, které je k danému tématu napadají. Slouží k uvědomění si souvislostí a zjištění, co už o daném tématu vědí.

[33] KARNSOVÁ, M. *Jak budovat dobrý vztah mezi učitelem a žákem.* Praha : Portál, 1995. 151 s. ISBN 80-717-80-324

- **Myšlenková mapa –** Jedná se o názorné zobrazení pojmů, které souvisí s nastoleným tématem, rozvíjení a domyšlení důsledku určitého rozhodnutí. Umožňuje studentům uspořádat myšlenky, ukazuje složitost problematiky a rozvádí podněty.

- **Volné psaní –** Žáci si vybaví souvislosti mezi probíraným tématem a svou vlastní prožitou zkušeností, nebo vyjádří svůj názor na nějaké téma, popř. shrnou svými slovy, co se dozvěděli nového.[34]

- **Zcitlivění na téma -** V této metodě se jedná o propojení učiva s dosavadními zkušenostmi žáků. Žáci se sami zamýšlí nad smyslem učiva, které dávají do souvislostí s běžným životem a dosavadními zkušenostmi. Můžeme ji použít při otevírání nového tématu, aby žáci byli motivováni a chtěli se zabývat novým tématem.[35]

- **Diskuse –** Základem diskuse je rozhovor několika diskutujících s cílem kolektivního řešení či vyjasnění nějakého problému. Díky diskusi žáci mohou vyjadřovat své vlastní názory a myšlenky, vyslechnout názory druhých, obhájit svá stanoviska, učit se vhodně reagovat a také ovládat své emoce.[36]

- **Hraní rolí –** Hraní rolí probíhá, když žáci zastupují svým jednáním a chováním fiktivní osoby a zároveň v určité míře mohou hrát sami sebe. Výhodou této metody je, že si žáci vyzkouší různé způsoby chování, pohlíží na problém z jiného úhlu pohledu a vytváří praktická doporučení pro řešení těchto situací v reálných podmínkách.[37]

- **Úkolové situace – řešení problému ve skupině –**„Bílá kniha“ a „Rámcový vzdělávací program“ orientují vzdělávání na učení řešení problémů, komunikaci, spolupráci a tato organizační forma k jejich účinné realizaci přispívá. Při skupinové práci se děti učí komunikačním dovednostem, učí se spolupráci, vzájemně si pomáhat. Zároveň od nich tento typ práce vyžaduje samostatnost: sami musí podle pokynů zformulovat pracovní zadání a samostatně ho splnit. Nemají nad sebou stále někoho, kdo by jim přímo říkal, co mají nebo nemají

[34] DUBEC, Michal. *Zásobník metod používaných v OSV*. Praha: Projekt Odyssea, 2007.
[35] DUBEC, Michal. *Zásobník metod používaných v OSV*. Praha: Projekt Odyssea, 2007.
[36] GRECMANOVÁ, Helena a kol. *Podporujeme aktivní myšlení a samostatné učen žáků*. Olomouc: Nakladatelství HANEX, 2000. 160 s. ISBN 80-85783-28-2
[37] DUBEC, Michal. *Zásobník metod používaných v OSV*. Praha: Projekt Odyssea, 2007.

dělat. Problémy či úkoly by měly vycházet z reálných životních situací nebo na ně navazovat.[38]

- **Dramatizace** – Díky dramatizaci rozvíjíme u žáků komunikační schopnosti**.** Tato metoda má nejblíže k divadlu. Žák pracuje s daným textem či dějem a jeho úkol je, co nejpřesvědčivěji znázornit sovu roli. Dramatizace může mít několik podob např. pantomima, krátké etudy, mimická cvičení, hra na řemesla, pohádka či celé divadelní představení.
- **Hry** – Aktivity vedoucí ke zmapování souvislostí, uvedení do problematiky, opakování tématu, prohloubení a upevnění znalostí. Při hře se děti učí organizovat vlastní činnost ve spolupráci s druhými dětmi. Poznávání a učení probíhá nenásilně, za spontánního zájmu.[39]
- **Burza vzájemné pomoci –** Žáci žádají druhé o pomoc. Současně nabízejí pomoc ostatním podle aktuální potřeby spolužáků.
- **Pětilístek -** Text rozdělený na 5 oddílů rozdáme do pěti skupin tak, že každý člen skupiny dostane jinou část. Podle čísel se studenti rozejdou do nových skupin, kde svoji část prodiskutují, vysvětlí si nejasnosti a vracejí se do svých skupin, kde kolegy seznámí se svou částí textu. Výsledný produkt se zapíše na flipchartový papír.
- **Reflexe –** Reflexe je „učební situace věnovaná zhodnocení zkušenosti, která ožila nebo nově vznikla v průběhu předchozí akce. Pomáhá systematizovat zkušenost a zážitek, včlenit je do struktury stávající zkušenosti a obohatit jím naše prožívání a jednání do budoucna.“[40] Žáci během reflexe zhodnocují prožitou situaci, zkušenost a formulují, možné změny do příště.

3.6 Didaktická struktura lekce OSV

Základním rysem metodiky jsou různé druhy aktivit, her, cvičení a technik. Hodiny lekcí OSV se dělí na jednotlivé fáze. Tyto sekvence i jejich sled je nutný v každé hodině OSV. Části jednotlivých sekcí jsou následující:

[38] GRECMANOVÁ, Helena a kol. *Podporujeme aktivní myšlení a samostatné učen žáků*. Olomouc: Nakladatelství HANEX, 2000. 160 s. ISBN 80-85783-28-2
[39] SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika.*Praha: Grada, 2008. 317s. ISBN 978-80-247-1821-7
[40] VALENTA, Josef. *Osobnostní a sociální výchova a její cesty k žákovi*. Kladno: AISIS, 2006. 226 s. ISBN 80-239-4908-X

- ***Úvod, vzbuzení zájmu a motivace***
- ***Instrukce učitele*** (zadat, vysvětlit podstatu, okolnosti a podmínky úkolu)
- ***Akce žáků*** (vyvolaná učební situace, kde probíhá vlastní činnost žáků + činnost učitele)
- ***Reflexe*** (tzv. zhodnocení právě proběhlé zkušenosti)

Reflexe je neoddělitelnou a klíčovou součástí OSV. Bez reflektivního zhodnocení právě prožité zkušenosti nemá tato zkušenost svou plnou účinnost pro korekci žákových postojů a chování.[41] Reflexe obvykle probíhá verbální formou pomocí diskuse.

Příklady možných otázek pro reflexi:

- Jaké formy práce považujete za užitečné? Které postupy vám pomáhaly nebo naopak, které vám nevyhovovaly? Na jaký typ učiva bychom mohli jednotlivé formy práce a postupy použít? Pro jaké situace v běžném životě by se podle vás dnešní aktivity mohly zužitkovat?
- Zaujal vás nějaký konkrétní referát z dnešního dne? Proč si pamatujete právě tento referát, jaké prvky na vás udělaly hlavní dojem?
- Jak se nyní cítíte? Změnily se vaše pocity po aktivitě? Bylo vám něco příjemné či nepříjemné?
- Zamyslete se nad..... ?
- Jaký máš názor na....?

Na reflexi může opět navazovat praxe čili další aktivita, kterou můžeme opět reflektovat. Někdy se tyto fáze (instrukce, akce, reflexe) vejdou do hodiny pouze jednou. Jindy se může stát, že nastane sekvencí více.[42]

3.7 Jak „hodnotit“ žáka během hodin OSV

Hodnocení ve vyučování má významný vliv na kvalitu výchovně vzdělávacího procesu. Díky hodnocení učitel může nejen posuzovat úspěšnost vyučování, ale i plánovat další cíle vyučování i prostředky jejich naplnění, tedy především obsah vyučování, volbu

[41] VALENTA, Josef. *Osobnostní a sociální výchova a její cesty k žákovi*. Kladno: AISIS, 2006. 226 s. ISBN 80-239-4908-X
[42] Srb, 2007, s. 9

metod a organizačních forem. Žák získá důležité informace o vlastním postupu v učení. Hodnocení má velmi význačný význam pro motivaci žáka k jeho učení, podílí se na vytváření sebepojetí žáka a ovlivňuje jeho aspirace.

V tradičním hodnotícím procesu byly a jsou doposud známky. Existuje samozřejmě spoustu výhod, které známky přináší jako například: přehlednost, rychlá a lehce dostupná informační hodnota pro žáky i rodiče a jednoduchost. Ale právě nyní v době reformy se více než kdy jindy ukazuje jejich nedostatečnost. Nejzávažnějším nedostatkem je nejspíše velmi nízká odezva, kterou známka poskytuje. Žáci se dozví zpětnou vazbu ve formě číselné hodnoty, ale často nevědí, jakým způsobem by se měli zlepšovat. U méně úspěšného žáka, kde je potřeba zamezení pocitu selhání, podrobnější odezva a upřesnění hodnocení, může chybět ještě citelněji. Další nevýhodou známky je, že nepočítá s tím, že chyba je legitimní součástí procesu učení a učitelé často staví výsledné hodnocení právě na aktu pouhého zmýlení se. A důležité faktory jako snaha, aktivita, pomoc, zapojení, kreativita, samostatnost a na mnoho dalších učitelé zapomínají.

Velice vhodným prostředkem, který je však málo využíván, je slovní hodnocení žáků. Slovní hodnocení dokáže více detailněji popsat osobní jedinečnost každého žáka, ocenit výsledky vyučování ve vztahu k jeho individuálním schopnostem a učebním podmínkám. Pod slovním hodnocením si můžeme představit konkrétní popisné hodnocení na základě obsahu vyučování, kterým se vyjádří úroveň splnění daných cílů..[43] **V případě OSV je nutné nehodnotit a nechat žáka, aby danou situaci a sám sebe zhodnotil sám**.

Nejvyšší formou hodnocení je sebehodnocení, prostředek charakteristický pro školu konstruktivní a pro vzdělávání v 21. století.[44] Škola neprovází člověka po celý jeho život, proto její povinností je, vybavit jedince metodami sebevýchovy a sebevzdělávání a zároveň schopností sebehodnocení. Hodnocení se tak stává jedním z cílů vyučování namísto prostředkem dosahování cílů vyučování. Úkol současné školy tkví ve vytvoření optimálních podmínek pro sebevýchovné aktivity včetně aktivit sebevzdělávacích a sebehodnotících. Znalost norem a kritérií hodnocení, schopnost analyzovat učitelovo hodnocení, schopnost sebepozorování a hlubší poznání vlastních možností je základem sebehodnotících aktivit. Sebehodnocení by mělo žáka motivovat,

[43] VALIŠOVÁ, A.; KASÍKOVÁ, H., aj. *Pedagogika pro učitele.* Praha : Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1734-0
[44] SLAVÍK, J. *Hodnocení v současné škole.* Praha : Portál, 1999.

vést k vytyčování vlastních cílů a k volbě prostředků jak cílů dosáhnout, k rozvoji samostatnosti a zodpovědnosti za své učení, ke schopnosti samostatného rozhodování. Žák se učí jak analyzovat vlastní chyby, organizovat vlastní učení, poznávat své schopnosti a uvědomovat si vlastní pokrok. Tendence současné školy vedou ne jenom k učení žáků vlastního hodnocení, ale také ke schopnosti objektivně ohodnotit své spolužáky a učitelé.

Klíčové kompetence určené Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání jako cíle vzdělávání, mají charakter dovedností a postojů. Hodnotit postoje je mnohem obtížnější než znalosti. Učitelé by se měli oprostit od svého tradičního přesvědčení, že hodnocením spravedlivě rozhodnou, kdo je lepší a kdo horší, místo toho ho začnou používat jako motivační a aktivizující prvek. Současné pojetí žáka vede k celkovému poznání a hodnocení žáka jako osobnosti se specifickou úrovní poznávacích procesů, temperamentovým rysem, individuální úrovní potřeb a zájmů, podmínkami k učení atd. Učitel by měl usilovat o všestranné poznávání žáka, vytvořit vhodné prostředí pro žákovu seberealizaci a vyhledávat pozitivní rysy žákovy osobnosti a dále je rozvíjet a prohlubovat.

B Praktická část

4 Realizace OSV na II. stupni ZŠ

Průřezové téma OSV je sice v současné době velmi aktuálním a diskutovaným tématem, ovšem oblast přímé implementace OSV do žákova učení je stále dosud nepříliš probadanou oblastí. Je tedy nutné věnovat se těmto možnostem včlenění OSV do výchovně vzdělávacího procesu, aby získání dovedností v této oblasti bylo co nejvíce efektivní .

V teoretické části jsem pojednávala o aspektech, které jsou podstatou podoby a způsobu výuky OSV na základních školách a které vytvářejí reálnou podobu výuky OSV. Zmiňovala jsem se o rozvoji OSV za poslední desetiletí, svůj zájem jsem zaměřila na celkovou koncepci OSV na II. stupni základních škol. V případě, že jsem OSV přidělila tak významnou roli, považovala jsem za nutné zajímat se o to, ve kterých vzdělávacích dokumentech je jeho výuka zakotvena, jaké metody se při rozvoji OSV prosazují. To je hlavní důvod, proč jsem si vybrala jako primární výzkumný problém téma realizace výuky OSV. Cílem je odhalit, jakou reálnou koncepci školy vytvářejí, jakým způsobem je tato koncepce realizována, jaká koncepce se zdá být nejefektivnější a zda se výuka OSV nepohybuje pouze na půdě teoretické.

Osobnostní a sociální výchova je nutnou a nezbytnou součástí předmětů na základních školách. Měla by se projevovat nejen k postoji k sobě samému, ale zejména ve vztahu k okolí, během vzájemné komunikaci a při efektivní spolupráci s ostatními. Rámcové vzdělávací programy neurčují přesnou formu, jakým způsobem mají být průřezová témata naplněna. Vyhovovat mohou tedy všechny níže zmíněné možnosti. Záleží na rozhodnutí a možnostech konkrétní školy. Souhrnně jde o tyto cesty[45]:

- Uplatnění témat OSV prostřednictvím chování a jednání učitelů.
- Využití potenciálních témat OSV v různých reálných školních situacích.
- Včlenění témat OSV do jiných předmětů, resp. oblastí či oborů vzdělání a výchovy.

[45] VALENTA, Josef. *Osobnostní a sociální výchova a její cesty k žákovi*. Kladno: AISIS, 2006. 226 s. ISBN 80-239-4908-X

- Vytvoření samostatných časových bloků v rámci projektů.
- Vytvoření individuálního předmětu OSV.

4.1 Cíl práce a použité metody při výzkumu

V souvislosti s teorií, která je uvedena výše, jsem se v mé práci zaměřila na možnosti implementace OSV. Jako hlavní cíl jsem si vytyčila *analyzovat současný reálný stav zařazení OSV do práce školy na II. stupni základních škol.* Předmětem mého zájmu bylo posouzení současného stavu a zhodnotit možnosti možných forem implementace. Snažila jsem se zjistit, jakých výsledků dosáhnou žáci v oblasti OSV při posuzování všech složek tohoto průřezového tématu (rozvoj osobnostní, sociální i morální).

Při kvalitativním výzkumu byly použity tyto techniky a metody práce:

- analýza dokumentů škol (ŠVP, zprávy výchovného poradce, záznamy metodika prevence, zápisy pedagogických rad)
- aktivní pozorování (klima školy, třídy a celkové vztahy ve třídě mezi žáky a učitelem)
- terénní výzkum (kultura školy)
- nestandardizovaný rozhovor s učiteli a žáky na ZŠ,
- prostudování dokumentace žáků (žákovská knížka, katalogové listy žáků)

Časový plán práce

- **1. fáze práce**:

- červen/2009 – říjen/2009
- studium odborné literatury
- výběr předmětu zkoumání

- **2. fáze práce**:

- listopad/2009 – leden/2010
- zpracování teoretické části diplomové práce
- sestavení dotazníku a nutného materiálu pro empirické šetření

- **3. fáze práce:**

- únor/2010
- terénní výzkum

- nestandardizované rozhovory
- případová studie – každá škola pozorována podrobně 3 měsíce

- **4. fáze práce:**

- duben/2010 – květen/2010
- dokončení případových studií
- analýza výsledků výzkumu
- korektury a dokončení diplomové práce

Fáze výzkumu při aplikaci strategie terénního výzkumu

Na počátku studie jsem si stanovila výzkumný problém a z něj vycházejí cíle a formulovala jsem výzkumné otázky. Definovala jsem tři základní školy tedy terén, kde výzkum bude probíhat a shromáždila klíčové informace z dostupných materiálů. Průběh samotného terénního výzkumu můžeme rozdělit do následujících sekvencí:[46]

- **Přiblížení a mapování**: V této fázi jsem získávala informace a bližší údaje o školách, připravovala jsem se teoreticky a prakticky vstup do terénu výzkumu.
- **Vstup do terénu a orientace**: Seznámila jsem se školou obecně, s paní ředitelkou (ředitelem) a budoucími účastníky výzkumu tedy učiteli a žáky.
- **Iniciace kontaktu**: Po úvodní přípravě a seznámení se s terénem jsem začala kontaktovat účastníky výzkumu a vstupovat s nimi do interakce tak, abychom si vytvořili dostatečné podmínky pro následné získávání dat.
- **Asimilace a hlavní část fáze získávání dat**: Po zaujmutí role a prvotním sžitím s terénem a jedinci v něm jsem zahájila a provedla fázi získávání dat dle potřeb a možností, jaké se mi v terénu naskytly.
- **Ukončení kontaktu a uvolnění z vazeb**: Po získání potřebných dat jsem terén neopustila ihned. Nadále do škol docházím a občas se hodin OSV, projektů či běžných hodin účastním.
- **Zpětná reflexe a kontrola** (uplatnění technik kontroly a zvyšování validity)

[46] MILOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Havlíčkův Brod : Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-13-62-4

- **Realizace závěrů**

4.2 Vlastní empirické šetření

Pro samotné výzkumné šetření jsem zvolila přístup kvalitativních metod výzkumu. Kvalitativní výzkum může být některými autory kritizován, a to především za jeho nezobecnitelnost či neobjektivnost. Ovšem při dodržení určitých pravidel může kvalitativní výzkum přinést nové poznatky, které by byly statisticky nezachytitelné.[47] Toto bylo primárním důvodem, proč jsem si vybrala kvalitativní způsob šetření (díky povaze zkoumaných jevů). Usilovala jsem o prozkoumání průřezového tématu OSV jako součástí procesu výuky společně se zkušenostmi a postoji učitelů k ní. V tomto případě se mi kvalitativní metody zdály být nejlepším řešením.

Během výzkumu pro mne existovala jistota, že každá škola se musí nějakým způsobem výuky OSV zhostit právě díky existenci a účinnosti Rámcového vzdělávacího programu. Určitá očekávání vyplývala na základě teoretické znalosti a mé dosavadní praxe, ale uvědomovala jsem si, že má představa je velmi subjektivní. Z mého pohledu pojetí OSV velice záleží na celkové koncepci školního vzdělávacího programu každé školy a konkrétní podobu OSV vytváří sami učitelé (tato prvotní hypotéza se mi při realizaci výzkumu potvrdila). Zabýváním se tímto výzkumným problémem tedy usiluji o základní vymezení problematiky organizace OSV na základních školách.

Základní výzkumná otázka zní: *Jakým způsobem je OSV koncipována a realizována na II. stupni základních škol?* Tuto hlavní výzkumnou otázku jsem specifikovala dalšími čtyřmi podotázkami:

- Jaké jsou hlavní cíle OSV dle učitelů a kam má výuka OSV dospět?
- Jaké jsou dovednosti OSV, které by žáci měli umět?
- Jakým způsobem učitelé učí OSV a jaké metody výuky k tomu používají?
- Jaké vyjadřují učitelé názory a zkušenosti k tématu OSV?

[47] ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách.* Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 97-88073-673-130.

Zkoumaným vzorkem pro mě byli učitelé, jež vyučují OSV na základních školách a žáci, kteří se OSV učí. Zkoumaný vzorek v kvalitativním výzkumu není tvořen náhodnou volbou, ale teoreticky, „výběr případů se odvozuje od toho, jak je definován náš výzkumný problém a naše výzkumné otázky.“[48]

V mém případě tedy výzkumný vzorek tvořili tři školy a jejich tři rozdílné přístupy k implementaci OSV. Kvalitativní metodu nestandardizovaný rozhovor jsem použila u dvou učitelek a jednoho učitele. Budu se o nich zmiňovat jako o Gabriele, Daně a Jindrovi (přepis rozhovoru s paní učitelkou Danou viz. příloha č. 1), každý z pedagogů reprezentuje právě jednu školu. Tyto případy mohu nazvat jako tzv. maximálně variantní případy, tedy případy vzájemně odlišné. [49]

V mém výzkumu se vyskytují tři varianty odlišných případů a to dle způsobu uskutečňování výuky OSV na II. stupni ZŠ:

- OSV vyučované v rámci předmětů, ale převážně v rámci samostatného předmětu „Sociální učení“,
- OSV vyučované jako průřezové téma, které se rozvíjí ve většině předmětů
- OSV vyučované během většiny předmětů, ale převážně pomocí speciálních projektových dnů

Během přípravné fáze výzkumu jsem postupovala tak, že jsem nejdříve oslovila ředitele školy, zda by mi umožnili ve škole výzkum provést. Poté mi ředitelé sjednali setkání s učiteli, kteří ve škole zastávají funkci koordinátora školního vzdělávacího programu. Ten nakonec vybral kompetentního učitele, jenž byl nejvhodnější pro účel mého výzkumu, protože měl nejvíce informací týkajících se OSV.

Dílčími cíli empirického šetření bylo zpracování tří případových studií tří základních škol, kde jedna škola využívá formu OSV jako samostatný předmět, druhá škola zahrnuje OSV do většiny vzdělávacích oblastí a třetí se rozhodla využívat projektové bloky. Výzkumné šetření bylo realizováno na Základní škole Lázně Libverda, Základní škole Nové Město pod Smrkem a Základní škole Textilanská. Všechny tři školy se nachází na severu Čech.

---

[48] ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách.* Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 97-88073-673-130.

[49] ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách.* Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 97-88073-673-130.

Terénní výzkum jsem považovala za velmi důležitý, protože jsem chtěla vytvořit případovou studii, která se opírá o reálnou skutečnost a není založena pouze na teoretické bázi. Mým cílem bylo zkoumat jednání žáků a učitelů v jejich přirozeném prostředí, v reálných vztazích a vazbách. Je nutné rozlišovat mezi tím, co dokáže přinést adekvátně použitý laboratorní experiment, a kolik škod naopak dokáže napáchat, pokud se snažíme principy laboratorního experimentu uplatňovat tam, kde to vhodné není a kde právě terénní výzkum představuje správnou volbu výzkumného plánu.[50] Během terénního výzkumu jsem měla možnost hlouběji poznávat strukturu prostředí škol, v němž se zkoumaný fenomén nacházel, odkrývaly se mi různé roviny významů a prostřednictvím analýzy těchto různých kontextů jsem se snažila popsat, vysvětlit, interpretovat činnost žáků a učitelů v oblasti rozvoje sociálních, osobnostních a morálních dovedností.

Jako jednu z technik sběru dat jsem zvolila nestandardizovaný rozhovor. Tento rozhovor obsahoval otázky, které vycházely z otázek specifických. Dopředu jsem měla připravené schéma rozhovoru, podle kterého jsem však striktně nepostupovala a doplňovala jsem otázky podle probíhajícího rozhovoru.[51] Rozhovory jsem pořizovala během měsíce únor 2010. Rozhovory trvaly různě dlouhý časový interval, ale průměrně okolo 45 minut. Se souhlasem učitelů jsem rozhovory zaznamenávala na diktafon a následně doslovně přepsala.

Další technikou bylo přímé dlouhodobé pozorování, které jsem prováděla na všech třech školách v období od února 2010 do dubna 2010. Pedagogické pozorování bývá definováno jako „sledování smyslově vnímatelných jevů, zejména chování osob, průběhu dějů aj.“[52] Ráda bych zmínila, že učitelé velice ochotně spolupracovali a bylo mi umožněno navštěvovat vyučovací hodiny a dokonce se OSV i osobně účastnit.

V kontextu všech technik sběru dat jsem mohla vytvořit tři případové studie, které detailně popisují koncepci OSV na II. stupni na třech základních školách. Jelikož jsem se zabývala otázkami, proč a za jakých podmínek se jedinci v oblasti sociálních, osobnostních a morálních dovedností mohou co nejefektivněji rozvíjet, resp. čím lze v rozvoji v oblasti osobnostních, sociálních a morálních dovedností jedincům pomoci, jak vytvářet dobré prostředí nebo jak nejlépe motivovat jedince. Nebo jak a kdy

[50]MILOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Havlíčkův Brod : Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-13-62-4

[51] Schéma jednoho probíhajícího rozhovoru viz příloha č. 1

[52] CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: Základy kvantitativního výzkumu*. Praha : Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1369-4.

plánovat a provádět reorganizaci OSV, podle čeho poznat, že je třeba způsob implementace OSV vůbec reorganizovat atd. „Toto všechno jsou témata, na která umí případová studie organizací a institucí reagovat. Právě tato kvalitativní výzkumná strategie umožňuje pracovat s něčím, co je prakticky pro kvantitativní metody ve výzkumu organizací nedostupné, tj. pracovat s tím, že např. vnímání prostředí sociální skupiny a její vliv na chování jedinců směrem dovnitř (mezi sebou) i směrem ven (ke svým kolegům a partnerům) není dáno výčtem jednotlivých částí (úseků), týmů pracovníků atd. Je to něco, co existuje pouze jako celek, který je něčím novým, něčím svébytným a něčím, co není možné zkoumat tím, že tento celek rozdělíme na jednotlivé části (pracovníky či jednotlivé sociální celky) a ty pak budeme zkoumat separovaně.“[53]

Jako zdroje dat a výchozí materiály pro případové studie jsem používala poměrně široké spektrum materiálů, které mohly sloužit jako zdroje údajů. Patří tam výše zmiňované dokumenty (ŠVP, zprávy výchovného poradce, záznamy metodika prevence, zápisy pedagogických rad, katalogové listy žáků, žákovské knížky) a techniky sběru (pozorování, rozhovor). Pro vytvoření případových studií jsem provedla analýzu dat. K této analýze jsem použila data z již existujících materiálů a nově vzniklých materiálů, které vznikly na základě interakce mezi zkoumaným vzorkem a výzkumníkem tedy mnou.

4.3 Analýza kvalitativních dat

Pro zpracování kvalitativních dat jsem nejprve provedla tzv. fixaci kvalitativních dat. Možnosti záznamu dat jsem velmi pečlivě zvážila ještě před samotným zahájením studie, při přípravě plánu. Věděla jsem, že při rozhovorech budu používat diktafon a tedy vytvářet audiozáznam. Tento zvukový záznam mi při získávání dat poskytl velikou pomoc. Nemusela jsem si dělat během rozhovoru neustále poznámky a mohla jsem se soustředit na samotný rozhovor. „Zvukový záznam navíc zachycuje veškeré kvality mluveného slova, tedy sílu hlasu, délku pomlk, různé doprovodné zvuky či řečové vady atd. Záznam je zcela nestranný a je na něm vše tak, jak se odehrálo. Je autentický. Je tedy např. při kontrole validity externím auditem možné konfrontovat tazatele s tím, proč si stále dokola u účastníka všímal jen určitých projevů a jiné

[53]MILOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Havlíčkův Brod : Grada, 2006. s. 96. ISBN 80-247-13-62-4

upozadil, přestože jsou důležité. Záznam tak má i důležitou kontrolní funkci.“[54] Pro fixaci kvalitativních dat jsem na základě zvukového záznamu všechny rozhovory přepsala.

Poté jsem provedla systematizaci kvalitativních dat a to pomocí metody „redukce prvního řádku“. „Redukcí prvního řádu rozumíme proces transformace plné (doslovné) transkripce záznamu interview do jednodušší podoby, vhodnější pro další analytickou práci.“[55] Provedla jsem nejjednodušší formu redukce prvního řádu, tedy vynechala jsem všechny části vět, které nesdělovaly nějakou identifikovatelnou explicitně vyjádřenou informaci. Vynechala jsem různé citoslovce, nepodstatné slova atd. Text jsem očistila od výrazů, které samy nenesly žádnou další informaci. Jako další velmi užitečná technika se mi jevila tzv. barvení textu. Pracovala jsem textem, který jsme měla přepsaný na papíře a barevně jsem označovala pasáže, které se týkaly určitých tématických celků a odpovídaly na mé zadané základní otázky. Měla jsem 6 hlavních témat a ke každému tématu jsem přiřadila jednu barvu. Následně jsem text pročítala a označovala různou barvou pasáže, které se tématických oblastí týkaly.

Jako konečnou metodu při analýze kvalitativních dat jsem využila kvalitativní metodu „zakotvené teorie“. Tuto metodu jsem si vybrala, protože schopnost této teorie je, že dokáže integrovat v rámci kvalitativní analýzy data získávaná odlišným způsobem a využít tak nejen více různých metod získávání dat (interview, existující dokumenty, pozorování, kvalifikovaný odhad apod.), ale současně využívat různých přístupů v samotné analýze.

Zakotvená teorie má tři fáze kódování. První fáze se nazývá tzv. „otevřené kódování“. Lokalizovala jsem témata v textu a přiřadila jim označení (metoda barvení textu). Následně jsem vytvořila seznam kódů, poté jsem provedla jejich kategorizaci a vytvořila seznam všech vzniklých kategorií. Z první fáze vznikly tyto kategorie: **aktuální koncepce OSV** (obsahuje kódy vyjadřující cíle, organizaci a formy výuky), **existence Školního vzdělávacího programu** (zahrnuje kódy z výpovědi učitelů, v kterých se zmiňovali o ŠVP), **cíle a plány pro výuku v budoucnu** (obsahuje kódy, které se týkají představ učitelů o tom, jak bude výuka OSV vypadat v budoucna), **aktuální realizace OSV** (zahrnuje kódy, které se týkají vlastních činností ve výuce a prostředků výuky), **význam OSV** (obsahuje kódy týkající se přínosu OSV pro žáky

[54] MILOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Havlíčkův Brod : Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-13-62-4
[55] MILOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Havlíčkův Brod : Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-13-62-4

dle učitelů a chápání OSV učiteli), **zkušenosti učitelů z výuky** (obsahuje kódy vyjadřující výpovědi o zkušenostech učitelů, které jim výuka OSV prozatím přinesla, a o problémech, které výuku doprovázejí).

Druhou fází je tzv. „axiální kódování". V průběhu axiálního kódování jsem o vzniklých kategoriích přemýšlela jako o jevu, příčinných podmínkách, kontextu, strategii jednání a interakci.[56] Jevem se v mém výzkumu stala kategorie **aktuální koncepce OSV**. Axiální kódování však slouží „pouze" jako pomůcka při analyzování dat, v poslední fázi kódování jsou kategorie a vztahy mezi nimi přeskupovány.[57]

Třetí fází je tzv. „selektivní kódování". Selektivní kódování má za úkol vyhledat hlavní kategorie, které budou základem pro vznikající teorie a které budou implementovat ostatní kategorie. Tato fáze kódování obsahuje popis vztahů, které fungují mezi jednotlivými kategoriemi.

Hlavní kategorií v selektivním kódování je vybraná taková kategorie, která v axiálním kódování je označena jako jev. To bylo důvodem, proč se mou hlavní kategorií stala právě kategorie aktuální koncepce OSV, okolo které jsem umístila zbylé kategorie. Díky těmto vztahům mezi kategorií hlavní a ostatními kategoriemi můžeme pozorovat, že koncepce výuky OSV vychází z dokumentu ŠVP každé školy, aktuální koncepce implementace OSV a zároveň osobnímu přístupu k OSV každého učitele. Zároveň je tato hlavní kategorie ovlivněna i zkušenostmi učitelů z hodin OSV. Aktuální koncepce výuky OSV společně s existencí dokumentu ŠVP utvářejí představu, kterou mají učitelé o budoucí reálné podobě výuky OSV.

5 Případové studie

5.1 Případová studie č. 1: Základní škola Nové Město pod Smrkem, příspěvková organizace

[56] ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách.* Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 97-88073-673-130.

[57] ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách.* Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 97-88073-673-130.

5.1.1 Charakteristika místa šetření

Základní škola Nové Město pod Smrkem, příspěvková organizace, je úplnou základní školou s konceptem ŠVP „Učíme se pro život“. Její kapacita je 443 žáků; v několika posledních letech však není naplňována. Škola je příhraniční městskou školou ve východní části frýdlantského výběžku. Většina učeben je vybavena novým výškově stavitelným nábytkem a standardními i magnetickými školními tabulemi; keramické a interaktivní tabule jsou ve dvou učebnách. Škola má k dispozici dvě počítačové učebny, počítače umístěné v několika učebnách a další technická zařízení umožňují připravit žáky na rostoucí využívání komunikačních a informačních technologií. Na 1. i 2. stupni mají žáci i učitelé pro další studium a práci k dispozici školní knihovnu.V budově školních dílen jsou učebny pěstitelství, pracovních činností, školní kuchyňka a dílna s potřebným prostorovým, technickým, materiálním i hygienickým zázemím. V blízkosti školních dílen je školní skleník, sklad nářadí a pozemky pro pěstování květin a zeleniny. Škola nemá vlastní prostory pro školní tělovýchovu a pro její vyučování využívá zařízení Sportovního a relaxačního centra. Škola umožňuje vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Pro aktivní odpočinek a relaxaci žáků v době přestávek mohou žáci využít chráněné zelené parkové plochy v těsné blízkosti školních budov.

Pedagogický sbor tvoří ředitel, zástupce ředitele, přibližně 24 učitelů, 2 asistenti pedagoga (pro integrované žáky) a 2 vychovatelky. Profesní orientaci žákům i jejich rodičům usnadňuje výchovný poradce. V oblasti prevence proti rizikovému chování žáků je škola schopna poskytnout pomoc na 1. i 2. stupni kvalifikovanými preventisty. Škola je schopna poskytnout i kvalifikovanou logopedickou péči a péči pro děti s poruchami učení.

Pedagogický sbor je smíšený, s nadpolovičním počtem žen. Zastoupeny jsou všechny věkové kategorie, od mladých začínajících učitelů po učitele s mnohaletou praxí. Kvalifikovanost sboru je velmi vysoká, dosahuje téměř sta procent a mění se s rostoucím počtem učitelů, kteří dokončují studia, i se změnami v pedagogickém sboru.

Převážnou většinu žáků školy tvoří žáci z Nového Města pod Smrkem. Do školy však dojíždějí i žáci ze spádové obce Jindřichovice pod Smrkem a městských částí Hajniště a Ludvíkov. Ve škole se rovněž vzdělávají děti cizinců. Několik let škola vzdělává žáky se speciálními poruchami učení a chování, ale i s kombinovanými vadami. Pro každého z obou skupin žáků jsou ve spolupráci s odbornými pracovišti

vypracovány individuální vzdělávací plány. Podle měnících se podmínek jsou plány aktualizovány a doplňovány.

5.1.2 Charakteristika ŠVP – „Učíme se pro život“

Základní vzdělávání chápou jako užitečnou službu občanům. Posláním současné školy není zprostředkovat žákům množství encyklopedických znalostí, ale motivovat je k celoživotnímu učení a k získání kompetencí uplatnitelných v jejich budoucím životě. Získané kompetence k učení, k řešení problémů, kompetence komunikativní, sociální a personální, občanské i kompetence pracovní jim umožní dále se rozvíjet a zapojit se do činností důležitých pro život.

Vizí školy je, aby na konci základního vzdělávání žák: věděl, jak se učit, uměl vyhledávat informace a pracovat s nimi, komunikoval v mateřském a na základě svých možností i v cizím jazyce, ovládal a prakticky používal základní prostředky ICT, znal své povinnosti a práva, respektoval a dodržoval daná pravidla, měl pozitivní vztah a úctu k práci své i druhých, zvládl objektivně hodnotit sebe i druhé, zformuloval své názory, obhájil je, byl tolerantní k názorům druhých, respektoval odlišnosti ras a náboženství, znal a dodržoval zásady zdravého životního stylu, byl šetrný k životnímu prostředí a chránil ho, byl schopný postarat se o sebe i ostatní v běžných i v mimořádných situacích.

5.1.3 Forma implementace OSV do výuky II. stupně

Základní škola Nové Město pod Smrkem se rozhodla během tvorby ŠVP začlenit OSV do výuky běžných předmětů (viz příloha č. 2). Tato škola si zvolila nejschůdnější cestu formy implementace OSV do výuky. Většina předmětů poskytuje možnost uplatnit OSV na základě metod a forem výuky (brainstorming, hraní rolí, myšlenková mapa, reflexe, kooperativní výuka, projektová výuka, problémové vyučování, týmová práce...). Druhý způsob formy organizace OSV, který tato škola využívá je realizace témat OSV, jež jsou již obsažená v očekávaných výstupech vzdělávacích oborů ŠVP (Výchova k občanství - seberegulace, sebeorganizace; Český jazyk a literatura – rozvoj komunikace, aktivního naslouchání; Tělesná výchova – asertivní jednání, kooperace, kompetice;Výtvarná výchova – sebepoznání, kreativita..).

Z průzkumu ŠVP této školy se nejeví průřezové téma OSV jako priorita této školy. Jeho začlenění je do jednotlivých předmětů spíše formální. V ŠVP škola zmiňuje pouze témata, která by se měla teoreticky v daném předmětu probrat a cíle, kterých by se mělo dosáhnout. Chybí zde ovšem konkrétní metody a formy práce, jak cílů dosáhnout. Vzhledem k stručnému popisu začlenění OSV do jednotlivých předmětů, záleží na každém učiteli, jak toto téma pojme a jak jej zpracuje ve svých hodinách.

Výhodou této formy implementace je možnost kreativního přístupu učitelů k dané problematice, časová a finanční nenáročnost. Nevýhodou této formy je nesystematičnost (nepravidelnost), probíraná témata na sebe nenavazují a případná možnost opomenutí témat OSV (učitel nemá striktně dáno učebním plánem).

5.1.4 Ukázka výuky OSV na škole

1. ukázka implementace OSV do Občanské výchovy

Pedagog: Jindra

Popis hodiny: Občanská výchova, 6. ročník, 22 žáků

Téma: **Naše obec**

Časová dotace: 45 min

Cíl: vést žáky k tomu, aby dokázali

- vysvětlit pojem obec, město, vesnice, bydliště, rodiště
- nalézt svou obec na mapě, orientovat se ve své obci
- OSV: rozvoj pozitivního vztahu k místu bydliště

Podpůrné prostředky: mapa, pohlednice měst, turistické průvodce, internet

1. Úvod hodiny 5 min

- Oznámí se téma hodiny a napíše se na tabuli – **Místo, kam chodím do školy, kde žiji**
- Vysvětlí se, proč je důležité probírat toto téma (znát adresu, rozvoj pozitivního vztahu k místu bydliště, zachování tradic ...)

2. Rozehřívací aktivita 5 min

- Hádej města z pohlednic.

- Do třídy se položí do řady pohlednice z České Republiky, které jsou označeny čísly. Každý žák dostane předtištěný papír, na kterém budou vypsána místa ČR, ke každému městu má žák za úkol napsat číslo pohlednice, která k němu patří.

2. Výklad k tématu 10 min

- Charakteristika obce: Obec je základní územní samosprávnou jednotkou v ČR. Název obec zahrnuje město i vesnici. Obec tvoří: domy, ulice, obyvatelé, stavební a přírodní památky, místní historie a pověsti atd.
- Rodiště je místo, kde jsem se narodil.
- Bydliště je místo, kde bydlím.

3. Práce s průvodcem, zápis do sešitů 20min

- Z turistického průvodce se přečtou nejdůležitější zajímavosti o Novém Městě pod Smrkem.
- Ústní shrnutí, co jsi žáci zapamatovali z výkladu a čtení průvodce.
- Na tabuli se napíše Nové Město pod Smrkem a zadá se úkol, aby žáci vyhledali v průvodci následující informace a ty napsali do sešitů (stáří obce, turistické zajímavosti, poloha, počet obyvatel, významní rodáci a obyvatelé...)

4. Závěr hodiny 5 min

V závěru hodiny se řekne, kde se nalézají důležité budovy obce (lékař, pošta, obecní úřad, atd...). Zdůrazní se, že pokud máme zájmem získat informace o jakékoliv větší obci, je nejlépe navštívit infocentrum v dané lokalitě.

2. ukázka implementace OSV do Občanské výchovy

Pedagog: Jindra

Popis hodiny: Občanská výchova, 6. ročník

Téma: **Rodina ostrov bezpečí**

Časová dotace: 45 min

Cíl: naučit žáky těmto dovednostem

- OSV: rozvoj asertivního jednání, schopnosti rozpoznat projevy nelidského a nepřístupného zacházení.
- Umět požádat o pomoc v případě, že někdo ohrožuje naše práva, vědět, kam se obrátit

- Rozpoznat nebezpečné situace

Postoje:

- Chápat a přijímat tendenci rodiny chránit své členy.
- Chránit své zdraví a vážit si sám sebe.

Podpůrné prostředky: učebnice OV pro 6. ročník (Fraus, 2005), Důležitá čísla (policie 158, lékařská pohotovost 155, hasiči 150, linka bezpečí 800 155 555, tísňová linka, která platí ve všech státech EU 112)

1. Úvod hodiny – otázky, diskuse k tématu 10 min

- Život není jen „procházka růžovým sadem“. I děti mohou být vystaveny různým nebezpečím. Rodina, která za ně nese odpovědnost, by měla být prvním místem, kam se mohou obrátit a kde najdou pomoc. Jednou z možností, jak chránit své děti, jsou nejen rodičovské rady, ale i příkazy a zákazy.

- Jak dnešní děti přijímají pokyny svých rodičů?
- Nechají si poradit?
- Rozpoznají situaci, kdy může být ohrožena jejich bezpečnost, a umějí si poradit?
- Jaké situace, které ohrožují vaše bezpečí může nastat?
- Komu by jste se svěřili?
- Znáte důležitá telefonní čísla? (zápis do sešitu)

- zápis do sešitu

2. Hraní rolí 15 min

- Třídu rozdělíme do tří skupin

1. Syn je sám doma. Neznámý muž chce, aby mu otevřel.
2. Rodina bydlí v 6. patře. Dcera se vrací domů a před výtahem stojí cizí mladík.
3. Neznámá žena nabízí bonbony.

3. Čtení reportáže uneseného chlapce 10 min

- Použijeme článek z roku 2001 Top Dívka, kde je příběh osmiletého chlapce, který byl unesený a později zabitý
- Znáš podobný příběh? Co Petřík udělal špatně?

4. Shrnutí (str.23) 5 min

- Přečteme žákům shrnutí z učebnice. Žáci mi jednotlivé věty budou vysvětlovat.

5. Závěr hodiny 5 min

Na závěr hodiny vyzveme žáky, aby se postupně vyjádřili k hodině, aby řekli, jestli se jim líbila nebo ne a proč, aby řekli jednu věc, kterou si zapamatovali a považují ji za důležitou, aby uvedli, co se dozvěděli nového, překvapujícího...

3. ukázka implementace OSV do Občanské výchovy

Pedagog: Jindra

Popis hodiny: Občanská výchova, 7. ročník A a B

Téma: **Životní cyklus (opakování z minulé hodiny)**

Časová dotace: 45 min

Cíl: naučit žáky těmto dovednostem

- Dovednost vyjmenovat vývojová období a základní charakteristiky
- Dovednost rozumět pojmům dědičnost, vrozenost, reflex, instinkt
- Dovednost vysvětlit změny sociální, psychické a fyzické
- OSV: pochopit důvody svých změn chování, uvědomit si sebesama a své pocity

Podpůrné prostředky: učebnice Občanské výchovy a rodinné výchovy (Fraus, 2005)

1. Úvod hodiny **5min**

- Řekneme žákům, co je v hodině čeká

2. Prohloubení znalostí z minulé hodiny **20 min**

a) Najdi si svou dvojici

- Žákům rozdáme papírky, kde budou napsána různá stádia lidského vývoje (např. prenatální období, kojenecké, batole, školní věk....) a na dalších papírcích budou období, ve kterých se vývoj nachází (např. 1 den až 28 dní, 1 až 3 roky, 3 až 6 (7).....)
- Žáci mají za úkol najít svou dvojici beze slov (např. pantomima, gesta...). Jeden žák bude mít název vývoje a jiný zase časové období.

b) Řekni, co víš o svém období

- Poté, co si každý žák najde svou dvojici, v těchto dvojících mají za úkol si v tichosti připravit pár vět o svém vývojovém období, mohou použít učebnice, časopisy, obrázky...
- Po 10 minutách se ještě seřadí jak má jít vývoj za sebou

3. Srovnání období, diskuse na toto téma 10 min

- Žáci si zvolí 2 období a budou je srovnávat a psát výhody a nevýhody tohoto období
- Poté si výhody a nevýhody vypíší na tabuli

4. V jakém vývojovém období by jsi chtěl být 8 min

- Požádáme žáky, aby zavřeli oči a představili si v jakém období by chtěli být
- Poté se jich zeptáme v jakém období a proč

5. Závěr hodiny 2 min

Na závěr hodiny vyzveme žáky, aby se postupně vyjádřili k hodině, aby řekli, jestli se jim líbila nebo ne a proč, aby řekli jednu věc, kterou si zapamatovali a považují ji za důležitou, aby uvedli, co se dozvěděli nového, překvapujícího...

4. ukázka přípravy implementace OSV do občanské výchovy

Pedagog: Jindra

Popis hodiny: Občanská výchova, 7. ročník

Téma: **Dorozumívání mezi lidmi**

Časová dotace: 45 min

Cíl: naučit žáky těmto dovednostem

- OSV: dovednost otevřeně, souvisle, kultivovaně a efektivně komunikovat s ostatními lidmi (s vrstevníky, rodiči a příbuznými, s cizími dospělými,...)
- Dovednost rozumět nonverbální komunikaci
- Dovednost komunikovat s úřady a s institucemi
- Dovednost akceptovat odlišné názory

Podpůrné prostředky: učebnice OV pro 7. ročník ZŠ, papírové kartičky s různým výrazem obličeje (tolik karet, kolik je žáků)

1. Úvod hodiny 10 min

a) úvod do tématu komunikace

- uvedeme hodinu, napíšeme téma a výše uvedené cíle na tabuli
- vysvětlíme žákům pojem „komunikace“ (Komunikace je výměna informací, jejich přijímání, zpracování a vydávání.....).
- zdůrazníme nutnost dodržení určitých pravidel při komunikaci (poté si zkusíme stanovit určitá pravidla)

b) hra na tichou poštu

- Pošeptáme větu žáku, který sedí vedle po pravici učitele a vyzveme ho/ji, aby větu předal dál. Poslední řekne větu nahlas. Předpokládám, že věta bude značně zkomolená.
- Zeptáme se žáků, **co je důležité dodržovat, aby informace, které podáme, našly svého příjemce**.
- Žáci budou formou brainstormingu zapisovat zásady na tabuli. Nejdůležitější podtrhneme a doplníme chybějící a znovu je přečteme. Následovat bude práce s učebnicí a PS.

2. “Řekni, co nejvíc informací“ 15 min

- Zdůrazníme zásadu poslouchat.
- Rozdělíme žáky do dvojic (určíme, že to bude vždy soused po pravici, aby byl splněn sudý počet
- Zadáme úkol**: „ Jeden z vás bude vypravěč a druhý posluchač. Vypravěč bude mluvit 2 minuty, například o svých zájmech, o rodině nebo o dovolené.... Po vypršení času bude posluchač nahlas vyprávět, co se o svém spolužákovi dozvěděl a ten se potom vyjádří, zda je to pravda a jestli něco vypravěč nezapomněl. Potom si role vyměníte, ten, který ve dvojici o sobě povídal, se stal vypravěčem a obráceně a zase se zopakuje celý postup“.**
- Pochválíme žáky za aktivitu

3. Obličeje 15min

- upozorníme žáky, že existuje také nonverbální komunikace

a) Pojmenování obličeje

- Rozdáme žákům karty, kde jsou jednoduchým způsobem nakresleny obličeje s různými výrazy a vyzvu žáky, aby obličej pojmenovali (např. pan veselý, pan vzteklý,

paní smutná,...). Jméno napsali pod obrázek. Postupně budeme probírat jednotlivé výrazy, jestli ostatní souhlasí s vyjádřením dané nálady.
- upozorníme žáky, že nonverbální komunikace (výraz obličeje, postoj, gesta,...) je při jednání s lidmi velmi důležitá.

b) scénka
- S žákem zkusíme zahrát scénku neochotné úřednice a slušného žadatele o cestovní pas (Učitel je neochotný úředník).
- Další dva dobrovolníci zahrají scénku na stejné téma, ale tentokrát bude žadatel agresivní a úřednice slušná.
- Poté budeme hodnotit chování postav a jejich reakce v obou scénkách.
- Na konec dva vybraní žáci sehrají scénku tak, aby odpovídala slušnému chování a správné komunikaci.

4. Závěr hodiny 5 min
- Na závěr hodiny vyzveme žáky, aby se postupně vyjádřili k hodině, aby řekli, jestli se jim líbila nebo ne a proč, aby řekli jednu věc, kterou si o komunikaci zapamatovali a považují ji za důležitou, aby uvedli, co se dozvěděli nového, překvapujícího...

5.1.5 Výsledky výzkumného šetření
Z řízeného rozhovoru vyplynulo, že OSV není prioritou školy. Pan učitel si uvědomuje důležitost zařazení tohoto průřezového tématu, ale vzhledem k podmínkám, které jemu, ostatním učitelům i řediteli snahu komplikují, to není jednoduché. Největší překážkou se jeví, že prioritou školy je příprava žáků na studium na střední škole. To je důvod, proč se zvyšují především počty hodin Českého jazyka, Matematiky a cizích jazyků. Z toho vyplývá, že si nemůže dovolit vyčlenit pro OSV samostatnou hodinu. Také v hodinách hlavních předmětů, tj. českého jazyka a matematiky není příliš prostoru, neboť učitel je nucen plnit učební plán a probrat v termínu danou látku. Pan učitel o průřezovém tématu OSV říká: „Vnímám její velký význam pro budoucí životy žáků a jejich správnou orientaci v životních rolích.“ Uvedl, že na pedagogické radě uvažovali i s panem ředitelem o zařazení některých témat do ŠVP jejich školy a jejich realizace v hodinách Občanské výchovy. Zároveň chtějí díky projektům, které vytváří, více používat metodu projektového vyučování. Například výchovně vzdělávací obsah

projektu „Nevadí mi, že jsi jiný“ zahrnuje osobnostní, sociální i morální složku OSV. Zatím se snaží uplatňovat formy kooperativního učení a v rámci profesní výchovy usilují o sebepoznání a sebepojetí žáků.

Analýzou dokumentů jsem zjistila, že pan ředitel implementuje OSV do svých projevů k žákům při různých příležitostech (Školní akademie, vánoční besídky, zahájení a ukončení školního roku). ŠVP „Učíme se pro život“ si staví jako prioritu uplatnění žáků na středních školách a dle počtu přijatých žáků je škola v tomto směru úspěšná. OSV ve ŠVP je uvedena pouze formálně. Na škole je dobré klima, ale vztahy mezi pedagogy jsou na pracovní úrovni, mezi některými více, mezi některými méně přátelské. Vztahy mezi žáky jsou konkurenční. Žáci, kteří mají dobrý prospěch nebo vynikají ve sportu, jsou třídou uznáváni, ale ve třídě jsou i žáci, kteří na tom nejsou dobře díky špatnému prospěchu. Příznaků šikany jsem si nevšimla, ale role neprospívajících žáků byla smutná. Myslím, že zařazení OSV do výuky naučí žáky chápat hodnoty člověka jako celku a budou uznávat i své v učení méně úspěšné spolužáky.

5.2 Případová studie č. 2: Základní škola, Lázně Libverda- okres Liberec, příspěvková organizace

5.2.1 Charakteristika místa šetření

Škola je plně organizované speciálně pedagogické zařízení spádového typu. Směřuje k naplnění kompetencí stanovených Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání. Název ŠVP je „Venkovská škola“. Poskytuje základní vzdělávání dětem se sníženými rozumovými schopnostmi, dětem se specifickými poruchami učení a chování natolik závažnými, že znemožňují i vzdělávání ve třídách zřízených pro žáky se zdravotním postižením v běžných ZŠ a dětem ze sociálně znevýhodněných rodin (žákům se speciálními vzdělávacími potřebami).

Součástí školy je školní pozemek, na kterém je upraveno hřiště (míčové hry, fotbal, atletika), dopravní hřiště, pergola vhodná pro odpočinkovou a výukovou činnost. Škola disponuje úměrně velkou zahradou s květinovými i zeleninovými záhony. Škola je obklopena rodinnými domy a přírodou. Školu tvoří jeden objekt. Jedná se o starší budovu. Škola není bezbariérová. V budovách jsou umístěny: 3 učebny vybaveny PC pro každé dítě, 2 kabinety, ředitelna, jejíž součástí je sborovna, dílna, knihovna, která

slouží i jako výtvarna, šatny. ZŠ je vybavena pomůckami, potřebami, nářadím, které odpovídá typu a zaměření školy s přihlédnutím k moderním trendům výuky. Škola je vybavena počítači. Zahrada je odpovídající. Pozemek odpovídá požadavkům Pracovního vyučování pro speciální zařízení a kapacitě školy.

Ve škole se vzdělává v průměru 26 žáků, někteří žáci jsou integrovaní a jsou vyučováni dle individuálního vzdělávacího plánu.. Škola je úplná s 1. až 9. postupným ročníkem ZŠ. Počet žáků ve třídách je přizpůsobeno potřebám žáků a pohybuje se mezi šesti až devíti žáky v jedné třídě. Vyučuje se ve třídách, kde je zařazeno více ročníků (tzv.skupinové vyučování), spoje se aktualizují pro každý školní rok.

Členy pedagogického sboru je: ředitelka školy**,** zástupce ředitele, obvykle 3-4 pedagogičtí pracovníci a pedagogická asistentka. Plně kvalifikovaných je 25 % učitelů (speciální pedagogika), ostatní mají středoškolské vzdělání a studují magisterský obor na FP. Jedná se o aktuální stav. Do roku 2013 by měl být učitelský sbor plně kvalifikovaný. Pedagogická asistentka absolvovala kurz pro pedagogické asistenty.

Prioritními oblastmi dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků jsou psychologie, speciální pedagogika, osobnostní a sociální výchova, moderní metody v didaktice předmětů a v neposlední řadě výpočetní a komunikační technika. Ve škole pracuje výchovný poradce a metodik prevence sociálně patologických jevů. Jedna učitelka je absolventka SŠ zdravotní, tudíž je oprávněna školit v oblasti záchrany a první pomoci.

Převážnou většinu žáků tvoří děti z Lázní Libverda a z přilehlých obcí (Nové Město p. S., Hejnice, Raspenava, Frýdlant). Do školy přicházejí děti se sníženými rozumovými schopnostmi, děti se závažnými poruchami učení, opakovaně selhávající při výuce na ZŠ a děti nezvládající učivo běžné ZŠ, z důvodů podložených komplikovaným rodinným a sociálním prostředím. Ve škole bývají integrováni i žáci s kombinovanými vadami. Mezi žáky se projevují velké rozdíly v možnostech a schopnostech při osvojování si teoretického učiva i při získávání praktických návyků a dovedností.

Žáci jsou přijímáni na žádost rodičů. V případě, že se jedná o převedení do jiného vzdělávacího programu, na základě doporučení školského poradenského zařízení. Někteří žáci jsou přijímáni na tzv. diagnostický pobyt v délce trvání 2 – 5 měsíců. V tomto období jsou důsledně sledovány a zaznamenávány žákovy výkony, dovednosti, rozumové schopnosti a projevy chování. Výsledkem tohoto zjišťování, na němž spolupracují učitelé, vedení školy, výchovný poradce a dětský psycholog, jsou dvě základní oblasti informací – zda a proč je vřazení žáka do daného typu školy vhodné

a odpovídající a pokud ano, jaké zvolit metody a postupy při jeho dalším vzdělávání. Na základě celkových výsledků diagnostického pobytu pak ředitelka školy vydá souhlasné rozhodnutí o vřazení žáka, případně může být žák přeřazen zpět do své kmenové školy. V některých případech jsou pro konkrétní žáky ve spolupráci s SPC vypracovávány individuální vzdělávací plány.

5.2.2 Charakteristika ŠVP – „Venkovská škola“

ŠVP Venkovská škola vychází z Rámcově vzdělávacího programu pro základní vzdělávání – přílohy upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením (RVP ZV – LMP), který je pro tvorbu závazný. RVP ZV – LMP je součástí RVP ZV a představuje jeho modifikaci.

Tyto dokumenty vychází z Národního programu rozvoje vzdělávání ČR (tzv. Bílá kniha) a ze zákona č. 561/2004 Sb., školského zákona. Přijímají ke vzdělání i žáky, kteří nejsou úspěšní na ZŠ běžného typu, ale jejichž výukové nebo výchovné problémy nejsou zapříčiněny sníženým intelektem. Tito žáci jsou vyučováni dle ŠVP Učíme se pro život odpovídajícímu RVP ZV ZŠ (převzatý od ZŠ Nové Město pod Smrkem).

Základní vzdělávání má žákům pomoci utvářet a postupně rozvíjet klíčové kompetence a poskytnout spolehlivý základ všeobecného vzdělání orientovaného zejména na situace blízké životu a na praktické jednání. Snaží se, aby se jejich výchovná a vzdělávací strategie opírala o 4 pilíře vzdělávání: Učit se učit, Učit se jednat, Učit se žít a Učit se být.

Na základě výše uvedeného ŠVP usilují o naplňování těchto cílů: umožnit žákům osvojit si strategii učení a motivovat je pro celoživotní učení, podněcovat žáky k tvořivému myšlení, logickému uvažování a k řešení problémů, vést žáky k všestranné a účinné komunikaci, rozvíjet u žáků schopnost spolupracovat a respektovat práci a úspěchy vlastní i druhých, připravovat žáky k tomu, aby se projevovali jako samostatné, svobodné a zodpovědné osobnosti, uplatňovali svá práva a naplňovali své povinnosti, vytvářet u žáků potřebu projevovat pozitivní city v chování, jednání a v prožívání životních situací, vnímavost a citlivé vztahy k lidem, svému prostředí i k přírodě, učit žáky aktivně rozvíjet a chránit fyzické, duševní a sociální zdraví a být za ně odpovědný, vést žáky k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám, učit je žít společně s ostatními lidmi, pomáhat žákům poznávat

a rozvíjet své schopnosti i reálné možnosti a uplatňovat je spolu s osvojenými vědomostmi a dovednostmi při rozhodování o vlastní životní a profesní orientaci.
Strategie školy spočívá v perfektně provedené analýze: vzdělávacích požadavků klientů, vzdělávacích potřeb žáků s lehkým mentálním postižením, případně žáků s více vadami a vzdělávacích možností (prostorových, materiálních, personálních) školy a zároveň analýze silných a slabých stránek školy, příležitostí a hrozeb. Další prioritou školy je správné (na základě provedené analýzy) stanovení vzdělávacích priorit (odrazí se v konkrétní skladbě vyuč. předmětů a v jejich týdenních hodinových dotací a v obsahu učebních osnov). Cílem školy je postupné vybudování 4 základních podmínek úspěšnosti vzdělávání v ZŠ Lázně Libverda. Jde o čtyři strategie: žák s pozitivním přístupem k sobě samému a k druhým, usilující o své vzdělání, spolupracující rodič, kompetentní a tvořivý učitel a kvalitní a funkční vzdělávací program.
Absolventi školy jsou především žáci se speciálními potřebami, se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním. Přijímají i děti s kombinovanými vadami. Pro ně vytváří IVP, ke kterému se může rodič vyjádřit a který schvaluje příslušné SPC (dle druhu postižení). Škola je schopna zabezpečit i výuku v rodině, pokud to zdravotní stav žáka vyžaduje. Přijímají ke vzdělání i žáky, kteří nejsou úspěšní na ZŠ běžného typu, ale jejichž výukové nebo výchovné problémy nejsou zapříčiněny sníženým intelektem. Tito žáci jsou vyučováni dle ŠVP „Učíme se pro život“ odpovídajícímu RVP ZV ZŠ, který převzali od ZŠ Nové Město pod Smrkem. Péče o nadané žáky na této škole spočívá v tom, že pokud se rodič rozhodne dát dítě, které dostalo odklad pro mentální nezralost, je učeno dle učebnic a ZV ZŠ a od září následujícího školního roku žák nastoupí do školy. Tento postup vyžaduje spolupráci s rodiči.

5.2.3 Forma implementace OSV do výuky II. stupně

Základní škola Lázně Libverda má ve svém ŠVP „Venkovská škola“ zařazenu OSV jako průřezové téma, které se prolíná skoro všemi předměty (viz příloha č. 4,5) a také jako samostatný předmět s časovou dotací jedna hodina týdně. Předmět se nazývá „Sociální učení“ a patří do vzdělávací oblasti „Jazyk a jazyková komunikace“ vzdělávací obor „Český jazyk“. Důvodem je, že ŠVP této školy odpovídá RVP pro LMR (lehká mentální retardace) a zde se může využít disponibilní hodina.

Na každé hodině jsou přítomni všichni pedagogové i žáci celé školy, v případě zájmu rodiče, vznikne – li vážný problém, je přizván i externí odborník (psycholog,

speciální pedagog, sociální pracovník nebo policista). Témata se volí dle aktuálních potřeb školy (zhoršení vztahů mezi žáky, přijetí nového žáka, reakce na mediální zprávy, chystané projektové dny...). Žáci také mohou sami navrhnout téma další hodiny. V přípravách na tyto hodiny se učitelé střídají a vždy ten, který si připraví plán hodiny, zároveň hodinu vede. Hodiny „Sociálního učení“ mají stabilní osnovu, ovšem metody a formy práce se střídají a jsou různorodé.

Škola se zaměřuje na projektové vyučování. Minimálně každý druhý měsíc je zařazován projektový den. Mezi stálé projektové dny patří: Aprílové učení, Čarodějné řádění, Uklízíme obec, Den bezpečnosti, Čertovské učení a Vánoční dílna. Škola se také zaměřuje také na environmentální výchovu. Koncepce celého ŠVP je založena na vztahu člověka k přírodě a k druhým lidem. Tento rok škola získala mezinárodní titul Ekoškola. Proto se tématika ekologie objevovala často i v hodinách „Sociálního učení“.

Škola si klade za hlavní cíl, aby žáci získali kompetence: schopnost kooperace, aktivně naslouchat, sebepoznání a seberegulace, řešení různých životních situací, zvládání konfliktů, dovednost otevřené a kultivované komunikace.

Výhody této realizace OSV spočívají v systematičnosti a efektivitě získávání sociálních, osobnostních a morálních kompetencí. Nevýhodou je náročná příprava pro učitele, časová náročnost a důležitou roli hraje také otázka financí, neboť tato hodina je placena všem učitelům jako úvazková hodina.

5.2.4 Praktická ukázka výuky OSV na škole – přípravy na hodinu učitele

1. ukázka „Sociálního učení“

Jméno učitele: Štěpánka

Škola: Základní škola, Lázně Libverda – příspěvková organizace, okres Liberec

Popis hodiny: Sociální hodina, 6. ročník, 10 žáků

Téma: **Zdraví způsob života: Využívání volného času, režim dne**

Časová dotace: 45 min

Cíl: žáci měli dovednost uvědomit si důležitost pojmů: (denní povinnosti, volný čas, relaxace, psychohygiena, režim dne)

podpůrné prostředky: balící papír, fixy

1. Úvod hodiny 20 min

a) myšlenková mapa – Režim dne

- Žáci sedí v kruhu.
- Žákům oznámíme téma a zeptáme se, kdo to téma chce napsat na velký balící papír, který je uprostřed kruhu.
- Společně budeme vytvářet myšlenkovou mapu k tématu, pasivním žákům pomohu navádějícími otázkami (Co děláš, když přijdeš ze školy domů?, Máš nějaké povinnosti?,...)

b) Řízený rozhovor nad myšlenkovou mapou

- Rozbor jednotlivých „bublin", budeme pokládat otázky k tématu: Překvapilo tě nějaká povinnost tvého spolužáka? Kolik času se věnujete jednotlivým činnostem?...
- Krátký výklad - po vyčerpání připravených otázek, provedeme krátký výklad, kde vysvětlíme pojmy a zdůrazníme zásady zdravého životního stylu, vyváženého odpočinku a práce, přetěžování organizmu, aktivní odpočinek, důležitost spánku

2. Samostatná práce 20 min

- každý žák napíše dvě verze svého režimu dne: jednu pravdivou a druhou, která by odpovídala zdravému životnímu stylu, žák bude aplikovat znalosti, které mu byly poskytnuty v předchozím výkladu
- společná prezentace žákových pravdivých režimů
- vytvoření jednoho společného správného režimu dne na tabuli

3. Závěr hodiny 5 min

- Necháme kolovat list papíru, na kterém jsou jména žáků. Každý žák ke svému jménu napíše, jednu věc, kterou by chtěl změnit ve svém režimu dne k lepšímu. Papír připevníme na nástěnku a žáci jsou vyzváni, aby vždy ráno, když se jim podaří splnit to, co si předsevzali, udělají si ke jménu hvězdičku. Slíbíme si, že si po týdnu „Listinu Zdravý Režim" prohlédneme a pohovoříme, jak se nám dařilo plnit své předsevzetí a pokud ano, jestli se to projevilo pozitivně na zdraví.

Na závěr se opět provede hodnocení hodiny, kde každý vyjádří svůj názor na koncepci hodiny, zda jej téma zaujalo.

- Žáky vyzvu, aby počtem prstů vyjádřili hodnocení naší hodiny (známkování jako ve škole – od 1 do 5)

2. ukázka „Sociálního učení“

Jméno učitele: Dana

Škola: Základní škola, Lázně Libverda – příspěvková organizace, okres Liberec

Popis hodiny: Sociální hodina, 9. ročník, 10 žáků

Téma: **Ochrana zdraví občanů a jejich bezpečí.**

Šikana I

Časová dotace: 45 min

Cíl: vést žáky k tomu, aby dokázali:

- rozlišovat kladné a záporné vlastnosti
- umět charakterizovat druhé
- uvědomit si své vztahy k druhým lidem

Podpůrné prostředky: tabule, křída, prázdné papíry, smajlíci

1. Úvod hodiny 10 min

Žáci jsou v kruhu. Oznámíme téma a napíšeme jej na tabuli. Společně svou náladu vyjádříme pomocí „smailíků“.

- Krátký výklad: Pohovořím krátce o vztazích, o pocitu mít někoho rád (více, méně), někoho nenávidět, být lhostejný, respektovat někoho..... Abychom si procvičili význam „mít vztah k někomu“ vytvoříme si vztahovou mapu.

2. Vztahová mapa 25 min

a) Individuální vytváření vlastní vztahové mapy

- Každý žák má svůj prázdný list papíru a psací potřeby
- Upozorníme, že další aktivita je anonymní
- Zadáme pokyny pro vytváření vztahové mapy:

1. Doprostřed papíru namaluj libovolným tvarem svůj ostrov.
2. Doprostřed ostrova napiš JÁ.
3. Okolo ostrova jmenovitě napiš všechny své spolužáky, čarami vyjádři své pocity k jednotlivým osobám.

- *vlnovka* je čára blízkosti – spojíme s těmi s kterými chceme být blízko
- *čerchovaná* čára – představuje spojení s těmi, které nechceme mít
- *oboustranná šipka* – představuje vzájemné energetické nabíjení, porozumění

- *klikatá čára* – představuje osobu, která ve mě vyvolává agresivitu (klikatá čára se šipkou k dané osobě) nebo osoba, která se ke mně chová alergicky (klikatá čára se šipkou ke mně)
- *tečkovaná čára* – čára důvěry
- *červený puntík* u toho, kdo je veselý
- *zelený puntík* u toho, kdo je pracovitý
- *žlutý puntík* u toho, kdo se rád hádá

- .....

- Při zadávání pokynů (co, která čára znamená) napíšu význam a nakreslím čáru na tabuli

b) Společné rozebrání vztahů ve třídě

Po zpracování zadaných úkolů vybereme mapy a krátce vyzveme žáky, aby hádali, kdo má například nejvíc červených puntíků, která osoba se nejvíce objevuje ve spojení s ostrovem vyjádřeno vlnovkou.

- Budeme se ptát pouze na pozitivní vyjádření
- Na tabuli napíšeme např. nejvíce veselého žáka, pracovitého žáka, důvěrníka – vrbu, ...

3. Šikana 5 min

- Stručně navážeme na právě probrané téma vztahy mezi lidmi.
- Zdůrazníme individuální vlastnosti člověka a jeho začlenění v kolektivu (umí se prosadit, tichý, nenápadný, lehce si hledá kamarády, outsider třídy, ...)
- Oznámíme, že příštím tématem hodiny bude opět šikana, zadáme DÚ: Zkus charakterizovat šikanu. Napiš min 5 vět. Odpověz na otázku, zda šikana musí být vždy spojena s fyzickým násilím (zadání DÚ napíšeme na tabuli).

4. Závěr hodiny 5 min

Na závěr hodiny vyzveme žáky, aby sousedovi po své pravici řekli větu: „Vážím si tě, pro tvou dobrou vlastnost, kterou je.....(doplní dle svého uvážení).“ Zdůrazním, že vždy musí říct jedině dobrou vlastnost. Sami začínáme tuto aktivitu. Na úplný závěr popřejeme všem, že je vidět, že mohou být pyšní na sebe, protože mají dobré vlastnosti.

3. ukázka „Sociálního učení“

Jméno: Drahomíra

Škola: Základní škola, Lázně Libverda – příspěvková organizace, okres Liberec

Popis hodiny: Sociální hodina, 9. ročník, 10 žáků

Téma: **Ochrana zdraví občanů a jejich bezpečí.**

Pocit bezpečí mezi lidmi

Šikana II

Časová dotace: 45 min

Cíl: vést žáky k tomu, aby dokázali

- Svobodně se rozhodovat, vážit si svého zdraví, umět říci ne
- Asertivně jednat
- Věděli, kam se mohou obrátit v případě, že se šikanou setkají

Podpůrné prostředky: přinesené domácí úkoly (charakteristiky šikany),

1. Úvod hodiny 10 min

- Oznámíme téma hodiny a napíšeme ho na tabuli – **Šikana**

- Vysvětlíme, proč je důležité probírat toto téma. (najít své místo v kolektivu, cítit se bezpečně, tolerance, ...)

a) individuální prezentace domácích úkolů

- Každý žák přečte svůj názor na šikanu a její charakteristiku

- Dohodneme se, že slovo šikana je nekonkrétní, lépe takové jednání vystihují slova jako ubližování, vydírání, vyčleňování z kolektivu, ponižování....

2. Vysvětlení ostatních důležitých pojmů 10 min

- agresor, mlčící většina, oběť (ti tvoří trojúhelník dramatu)

- šikana je záměrné, opakované, nepříjemné chování jednoho (více) jedince k druhému

- Zdůrazníme myšlenku, že mlčící většina nese na šikaně stejný podíl jako agresor. Je nutné nahradit lhostejné chování asertivním jednáním (Zamezím křivdě, která je páchána na druhém člověku a o které vím. Přitom nepoužiji hrubou sílu, slovní napadání, ale argumentuji a nebo se obrátím na kompetentní osobu – učitele, rodiče, preventistu...).

3. Hraní scének 20 min

a) zadání rolí, hraní rolí

- 1 žák představuje učitele (odchází ze třídy před tím, než jsou určeny role ostatních)
- vytvoříme trojúhelník dramatu 1 oběť(nezvolím možného outsidera), 1 hl. agresor, mlčící většina (4 žáci)
- Agresor dostane úkol: Jako něco proveď oběti. Potom musíš lhát a říkat, že to bylo přesně naopak.
- Mlčící většina (4 žáci – 2 musí říkat pravdu, 2 lžou)
- Učitel se vrátí do třídy. Jeho úkolem je zjistit pravdu.

b) reflexe

- hodnocení, zda byl „učitel“ úspěšný při řešení konfliktu, zda uhodl, kdo byl agresor a kdo oběť.
- ostatní jsou vyzváni, aby řekli svůj názor, aby případně vyjádřili jakým způsobem by postupovali oni při vyšetřování v takové situaci.

4. Závěr hodiny 5 min

Žáci budou mít možnost zkusit si roli učitele. Podívat se na danou problematiku z jiného úhlu. Pomůže jim to pochopit učitele, že může chybovat při řešení problému. Dáme dětem návod, jak v takové situaci postupovat. Nikdy nezjišťovat pravdu za přítomnosti všech, kteří byli účastníky konfliktu. Je dobré zajistit, aby se nemohli aktéři domluvit.

4. ukázka „Sociálního učení“

Jméno: Jarmila

Škola: Základní škola, Lázně Libverda – příspěvková organizace, okres Liberec

Popis hodiny: Sociální hodina, 9. ročník, 10 žáků

Téma: **Ochrana zdraví občanů a jejich bezpečí.**

Pocit bezpečí mezi lidmi

Lidské vlastnosti

Časová dotace: 45 min

Cíl: vést žáky k tomu, aby dokázali

- Vyjmenovat lidské vlastnosti
- Rozlišovali kladné a záporné vlastnosti
- Uměli se sami charakterizovat

Podpůrné prostředky: tužky, papíry na psaní, krátký úryvek, zelený a červený fix

1. Úvod hodiny 15 min

- Oznámíme téma hodiny a napíšeme ho na tabuli – **lidské vlastnosti**

- Vysvětlíme, proč je důležité probírat toto téma. (tolerance ostatních, každý jsme jiný...)

a) vysvětlení základních pojmů

- Zběžně vysvětlíme pojmy: mezilidské vztahy, vlastnosti kladné, vlastnosti záporné...

b) Co je to „osobnost“

- Přečteme si z krátkého úryvku co je to OSOBNOST a popíšeme pojmy: charakter, schopnosti, vlohy, temperament.

- Na tabuli napíšeme větu: *Osobnost člověka se projevuje ve vztazích.*

2. „Vymění se ten, kdo....“ 5 min

- Aktivita hra „Vymění se“ (kdo má ve třídě kamaráda, kdo se dnes těšil do školy, kdo měl s někým ve třídě konflikt,..)

3. Brainstorming – Lidské vlastnosti 10 min

- **Jaké lidské vlastnosti se ti vybaví v tuto chvíli?**

- Vlastnosti zapisuje čitelně píšící žák - kladné(zeleně), potom záporné vlastnosti(červeně) - - - Barvy by měly evokovat semafor.

- Pomáháme, když vázne komunikace otázkami: Jak se říká, když někdo neříká pravdu? Když se nerozdělí? Když pomáhá druhým? Když rád tráví čas s kamarády?

- Dojdou – li nápady a je málo vlastností, jmenujeme jednotlivé vlastnosti a určený žák rozhodne, zda je to vlastnost kladná nebo záporná, jak může ovlivnit vztahy.

- Když jsou vlastnosti napsané, znovu rozebereme význam (jaký je člověk, o kterém říkáme, že je obětavý, zákeřný, upřímný,...)

4. „Jak se vidím“ 10 min

- čteme vždy kladnou a zápornou vlastnost, zúčastnění na papír poznamenají, zda je pro ně tato vlastnost charakteristická (kladnou + zápornou -)

- Potom se každý vyjádří má –li některou z vlastností, které byly jmenovány, má – li nějakou špatnou, převažují – li dobré nebo špatné (pokud někdo řekl, že nemá kladné vl. nebo výrazně převažují záporné vl.

- Vyzveme žáky, ať někdo řekne kladnou vl., o které si myslí, že ji dotyčný má (např.: jsi dobrý kamarád...).

- Zdůrazníme, proč by člověk měl znát sám sebe. Že není dobré být domýšlivý, ale úplně špatné je, mít nízké sebevědomí a podceňovat se.

5. Zadání domácího úkolu 1 min

- domácí úkol: Zkus říci, jaké vlastnosti má člověk, o kterém říkáme, že je zapálený pro věc.
- zadání napíšeme na tabuli

6. Závěr hodiny 4 min

Zhodnocení: každý jednou větou vyjádří, zda se mu hodina líbila nebo ne, co jej nejvíc zaujalo. Pochválíme žáky za aktivitu a vyzveme je, že se rozloučíme podáním ruky a vyjádřením obdivu svému sousedu po pravé ruce za vlastnost, kterou si na něm ceníme (např. „ Líbí se mi, že držíš slovo.“) a sami začneme.

5.2.5 Výsledky výzkumného šetření

Z řízené rozhovoru vyplynulo, že průřezové téma OSV zaujímá ve výuce této školy primární místo. Odpovídá tomu ochota učitelů zapojit se aktivně do hodin „Sociálního učení“ a vůle paní ředitelky financovat tuto hodinu všem učitelům. Celá koncepce OSV je propracovaná teoreticky a zároveň je uplatňována prakticky a reaguje na aktuální potřeby školy. Škola si klade vysoké cíle čeho chce v OSV dosáhnout a to podílení se žáků na vedení hodiny „Sociálního učení“. Důvodem snahy školy probírat podrobně daná témata je skladba žáků, kteří pochází ze sociálně znevýhodněného prostředí. Pozitivem je, že hodina Sociálního učení má danou osnovu, tím je vymezeno střídání metod a forem práce. Žáci jsou aktivně zapojeni, střídají se prvky kooperativního, problémového i projektového učení. Ideální je, že pravidelnost a velká časová dotace dovolují řešit aktuální témata školního i lidského života. Téma hodiny si mohou zvolit i žáci sami. Škola staví vzdělávání na projektovém vyučování. Každý z pedagogů vytvoří minimálně jeden projektový den a jeden projekt za školní rok. Některé projekty jsou vytvářeny na základě různých výzev a na ty jsou žádány granty, úspěšnost podaných projektů je asi 40 %.

Analýzou dokumentů školy jsem zjistila, že žáci v minulých letech měli jen výjimečně snížené známky z chování a když, tak pouze za neomluvené hodiny.

Na základě metody přímého pozorování jsem zjistila, že klima ve škole je velmi pozitivní. Žáci dokáží hovořit otevřeně s učiteli o svých problémech a ti je ochotně vyslechnou, v případě potřeby žáku sami poradí nebo mu řeknou, kde by mu mohli pomoci. Pedagogové ve škole mají mezi sebou přátelské vztahy. Žáky a rodiče chápou jako jedince, kterým je potřeba poskytnout ty nejlepší služby.

Důraz na začlenění OSV do ŠVP se vyplatil. Žáci dokáží pracovat v týmu, znají své dobré i slabší články a umí komunikovat, dokáží vyslechnout druhého, vyjadřovat se k danému tématu a formulovat své myšlenky. Implementace OSV do ostatních předmětů, realizace projektů a hodina Sociálního učení zcela nepochybně pozitivně ovlivňuje výchovnou složku výchovně vzdělávacího procesu na této škole.

5.3 Případová studie č. 3: Základní škola, Nové Město pod Smrkem, Textilanská 661, příspěvková organizace

5.3.1 Charakteristika místa šetření

Zřizovatelem školy je Krajský úřad Libereckého kraje. Škola se nachází na okraji města, v klidné městské části. Je umístěna v původně obytném domě. K dispozici je 8 učeben včetně tělocvičny, školních dílen, cvičné kuchyňky a školní družiny. Ke škole patří i poměrně velký pozemek, na kterém je školní hřiště, školní pozemek, menší parčík před školou a sportovně-odpočinkový areál za školou. O celý pozemek se svépomocně starají všichni žáci a učitelé.

V posledních letech jsou ve škole čtyři třídy, v nichž se průměrně učí kolem 40 žáků od 1.do 9. třídy.

O žáky a provoz školy se stará 5 učitelů, 2 asistentky pedagoga (romského původu), 1 uklizečka a jeden údržbář. Vyučuje se dle programu zvláštní školy, v 1. a v 6. ročníku probíhá výuka podle ŠVP Cesta poznání.

Převážná část žáků je romského původu, průměrně okolo 80 %. Většina rodičů našich žáků je nezaměstnaná, pobírající sociální dávky. Rodinné prostředí našich žáků se dá často hodnotit jako sociálně a kulturně znevýhodněné.

Po absolvování školy by žák měl zvládnout základní učivo definované ve školním vzdělávacím programu tak, aby je mohl v běžném životě využívat. (Důraz klademe na

zvládnutí čtení s porozuměním, používání základních matematických operací a využívání základních pracovních dovedností.)

Žák by měl: samostatně myslet a pohotově se rozhodovat při praktických činnostech, samostatně řešit zadané úkoly a samostatně získávat informace potřebné ke splnění zadaného úkolu, při získávání informací umět pracovat s textem, mluveným slovem, elektronickými nosiči a internetem, zvládat kultivovaný mluvený projev, chápat historii našeho státu, mít vytvořené základní mravní a etické postoje své osobnosti, mít vytvořené základy analýzy společenských jevů a problémů.

5.3.2 Charakteristika ŠVP – „Cesta poznání“

ŠVP Cesta poznání vychází z Rámcově vzdělávacího programu pro základní vzdělávání – přílohy upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením (RVP ZV – LMP), který je pro tvorbu závazný. RVP ZV – LMP je součástí RVP ZV a představuje jeho modifikaci.

ŠVP navazuje na předškolní vzdělávání žáků, na výchovu v rodině a dosavadní vzdělávání v běžné ZŠ. Učitelé budou vytvářet podnětné a tvůrčí školní prostředí, které bude stimulovat nejschopnější žáky, povzbuzovat méně nadané, rozvíjet, chránit a podporovat nejslabší. Každé dítě bude individuálně plně rozvíjeno na základě svých vědomostí a dovedností. Ve škole bude nadále rozvíjena a podporována přátelská, tvůrčí a vstřícná atmosféra, která je bude vybízet ke vzdělávání, práci a činnostem podle jejich možností a poskytne jim prostor a čas k plnému rozvinutí jejich osobnosti. Hodnocení výkonů a pracovních výsledků žáků bude postaveno na plnění konkrétních a splnitelných úkolů, na posuzování individuálních pokroků žáka a na pozitivně laděných hodnotících soudech. Žákům bude dána možnost zažívat úspěch, radovat se ze svého pokroku, nebát se chyby a naučit se pracovat s ní. U žáků bude rozvíjena taková kvalita jejich osobnosti, která jim v rámci jejich možností umožní dále se vzdělávat a rozvíjet se během celého jejich dalšího života.

Při tvorbě ŠVP vycházeli z toho, že je nutné připravit své žáky pro vstup do praktického života v běžné populaci, a že je zapotřebí, aby byli schopni co nejlépe zvládat úkoly a situace, do kterých se budou ve svém životě dostávat. Připravit je na to, aby se uměli v životních situacích přiměřeně orientovat, provádět vhodné činnosti a zaujímat správné postoje. Uvědomovali si to, že je nutné přizpůsobit výuku současným podmínkám a požadavkům s tím, že jejich žáci mají handicap v podobě

určitých omezení ve svém vývoji a rozvoji. Stavěli na tom, že škola byla již od roku 1993 zapojena do projektu Škol podporující zdraví – Zdravá škola, a že již dříve pracovali systémem podobným tomu, který je dnes vyžadován. Chování učitelů k dětem, vztahy mezi žáky a učiteli, aktivizační a motivační metody, různé formy práce, aplikace pro praktický život, režim školy, integrace dětí, spolupráce s rodiči, vzdělávání pedagogů, estetika prostředí, individuální přístup atd. To vše postavené na pilířích: Pohoda prostředí, Zdravé učení a Otevřené partnerství a na integrujících principech: Respekt k potřebám jednotlivce a Komunikace/Kooperace. Ve své podstatě už dříve vytvářeli a rozvíjeli klíčové kompetence v duchu dnešních klíčových kompetencí. Měli vytvořený profil absolventa, který se opíral o strategie vedoucí k jeho formování. V tomto duchu budou i dnes prostřednictvím jejich ŠVP naplňovat cíle základního vzdělávání a rozvíjet klíčové kompetence, z nichž za prioritní pro jejich žáky považují především kompetence pracovní, kompetence komunikativní a kompetence sociální a personální. Jejich program navazuje na dlouhodobé pozitivní vnímání jedince, na zdůrazňování jeho kvalit, dosažených pokroků, individuálním přístupu a eliminování nedostatků. Klade si za cíl, aby byl každý žák rozvíjen do jeho nejvyšší možné úrovně v každé složce jeho osobnosti.

5.3.3 Forma implementace OSV do výuky na II. stupni

Základní škola Textilanská implementuje OSV do výuky jednotlivých předmětů (viz příloha č. 6,7). Ve svém ŠVP „Cesta poznání“ má celkem podrobně rozpracovaná jednotlivá témata OSV včetně metod a forem práce i očekávaných výstupů. Hlavní realizace OSV spočívá v projektové výuce. Jedná se o projekty dlouhodobé a projektové dny. Projektové dny jsou zařazovány do výuky každý měsíc, během školního roku je realizován minimálně jeden dlouhodobý projekt.

Dlouhodobý projekt, na který byla poskytnuta krajská dotace, se jmenoval „Chceme žít bez...“. Jednalo se o tři moduly, které řešily vztahovou problematiku třídy a klima ve škole. První model se jmenoval „Šikana“, druhý „Zneužívání návykových látek“ a „Trestní činnost“. Hlavním koordinátorem projektu byl výchovný poradce a preventista rizikového chování žáků. Zapojeni byli žáci a pedagogové celé školy. Jednalo se o zmapování vztahů ve třídě i na škole. Hlavními cíli byly: eliminace nebo alespoň minimalizace šikany a agresivního chování mezi žáky, zvládnutí způsobu řešit konflikty nenásilnou cestou, poučení žáků o nebezpečí při experimentaci s návykovými

látkami a o možnosti získání nebezpečné závislosti na hracích automatech, seznámení žáků s pojmy přestupek a trestný čin, apelace na zodpovědně chování vůči sobě samému i ke společnosti.

Jednodenní projekty se věnovaly problematice multikulturního soužití, zdravého životního stylu, vztahu člověka k přírodě a k ostatním lidem, spolupráci školy s rodiči, spolupráci v rámci obce, navázání pozitivních vztahů s žáky ostatních škol, poznání sebe sama (uvědomění si své vůle, možností, schopností a role v týmu).

Jejími hlavními výhodami je praktičnost (propojení obsahu projektu s běžným životem) a činorodost (žáci se aktivně zapojují, spolupracují, vyhledávají, vytvářejí atd.) smysluplnost (práce samotná a její výsledek mají smysl) a přínos hodnot (morální, etické). Nevýhody této organizace spočívají v časové náročnosti, náročnosti na přípravu učitelů a celé organizaci.

5.3.4 Ukázka výuky projektového vyučování v rámci OSV na škole

1. ukázka projektového učení v rámci OSV

Škola: Základní škola Textilanská

Popis projektu: Projektové soustředění v rámci OSV a environmentální výchova

Téma: **Ekologická výchova, Člověk a příroda, Ochrana životního prostředí, sociální vztahy**

Popis projektu

- název: **Učíme se společně v přírodě o přírodě**
- vzdělávací oblast**: Ekologická výchova, Osobnostní a sociální výchova**
- vzdělávací oblast:Člověk a příroda
- stupeň vzdělávání a období vzdělávání: 2. st. ZŠ, 9. ročník
- dílčí cíle aktivity /klíčové kompetence/: OSV/osobnostní rozvoj/, rozvoj schopností komunikativních, pracovních, sociálních
- výukov strategie:Samostatná práce, týmová spolupráce
- časový rámec: 1,5 dne
- pomůcky: potvrzení o bezinfekčnosti, seznam věcí s sebou, vnitřní pokyn ředitelky školy O škole v přírodě, časový harmonogram, pracovní listy, psací a výtvarné potřeby, předtištěné pokyny a hodnotící list (dle počtu družstev)

ekologický test, křížovka, úryvky z pohádek, šátky (dle počtu členů v družstvu), karty s ekologickými pravidly, 2 desky z tvrdého kartonu, malé papírové proužky (1x3 cm, asi 100 kusů), izolepa, lepící pistole, samo tvrdnoucí hmota, dlouhé hřebíky, vlasec, motouz, měděný drátek- na cívce.

Krok 1

Příprava

Seznámení žáků a rodičů se záměrem realizovat projektové soustředění (2 týdny předem). Informovat o obsahu soustředění. Provést ekonomickou rozvahu akce, rozdat seznamy věcí, které si žáci mají vzít s sebou, předtištěná potvrzení o bezinfekčnosti. Poučení o bezpečnosti během pobytu a to jak na ubytovně, tak v přírodě. Žáci se aktivně účastní - spočítají si náklady na 1 žáka, sestaví seznamy věcí, stanoví si závazná pravidla, která se budou dodržovat a domluví se na důsledcích, když je někdo poruší.

Učitelé se domluví na časovém rozvržení dne, podle znalostí žáků zvolí rozdělení do družstev a jejich sestavy na pokojích. Domluví způsob dopravy. Způsob bodování a formu ocenění.

Krok 2

Odjezd. Kontrola potvrzení o bezinfekčnosti, případně léků, které žák užívá.

Krok 3

Příjezd. Vyvěšení a zopakování programu (dodržování dle časové dotace) na den první. Přečtení pravidel a upozornění na následky při nedodržování.Ubytování.

Krok 4

Plnění programu.

Herní blok.

Možná aktivita (1,5 hod)

Rozdělení žáků na týmy. Týmové hry:

- Přechod pomyslné bažiny pomocí destiček 30 x 30 cm, cílem je, aby se celá skupina přemístila na úseku dlouhém 20m, destiček mají jako je členů v týmu plus 1 navíc, šlápnutí vedle znamená začít znovu. Tým má 3 pokusy.
- Kimova hra. V určitém úseku jsou na stromech jsou zavěšeny obrázky. Úkolem týmu je zapamatovat si jich, co nejvíce a po 5 minutách je nadiktovat pedagogovi, který má tuto aktivitu na starosti.

- **Uhodni strom, keř, bylinu.** Úkolem je pojmenovat rostliny označené červeným fáborkem. Tým má k dispozici encyklopedii rostlin a klíč k jejich určování.

Herní blok probíhá formou kolečka, týmy se střídají postupně na stanovištích.

- Po vystřídání se týmů na jednotlivých stanovištích, jsem provedla s žáky vyhodnocení, reflexi. Uváděli klady a zápory, komentovali, jak si každý jednotlivec v týmu připadal, zda byl přínosem a dostalo se mu vyjádření týmu k jeho výkonu.

Oběd

Samostatná práce s pracovními listy.

Svačina. Neorganizovaný čas.

Výlet do blízkého okolí. Spojený se stručným popisem místní lokality, orientace při pohledu z vyhlídky, poznávání rostlin, sběr přírodnin.

Svačina. Neorganizovaný čas.

Znalostní blok.

Opět v týmech. Plní úkoly, ve kterých mohou uplatnit vědomosti získané ve vyučování a během výletu. Vyhodnocení, vyjádření se ke své práci, vyslechnutí si kritiky (klady i zápory).

Večeře.

Posezení v kruhu.Vyhodnocení úspěšnosti týmů i jednotlivců. Odměny. Celkové zhodnocení dne (Každý řekne 3 věty, ve kterých má možnost vyjádřit svou spokojenost nebo nespokojenost).

Možnost volby zábavy

Výtvarná činnost (práce s přírodninami- vytvoř šperk), kresba týkající se dnešního dne- volná technika. Společenské hry. Stolní hry.

Osobní hygiena, večerka.

Krok 5

Den druhý.

Budíček, osobní hygiena, snídaně.

Práce v kruhu, reflexe, zhodnocení akce žáky i učiteli. Vzájemná ocenění, monitoring nálady.

Zabalení osobních věcí, kontrola pokojů, návrat.

Krok 6

Využití nových poznatků ve školní práci (v jednotlivých předmětech). Výstava výtvarných prací žáků a fotografií. Založení pracovních sešitů do portfolií žáků.

2. ukázka projektového učení v rámci OSV

Škola: Základní škola Textilanská

Popis projektu: Projektové soustředění v rámci OSV a multikulturní výchova

Název projektu:	**Dny romské kuchyně**
Věková skupina:	žáci celé ZŠ Textilanská
Doba trvání projektu:	6hod – 1 školní den
Místo realizace projektu:	Venku v prostorách školy (zahrada, tělocvična)
Klíčové kompetence:	Kompetence komunikativní, sociální a personální, občanské, pracovní.
Průřezové téma:	Osobnostní a sociálních výchova: komunikace, vztahy mezi lidmi, kooperace
Mezipředmětové vztahy:	český jazyk, pracovní vyučování, občanská výchova, informatika, výtvarná výchova.
Vyučovací cíle:	Žák získává informace o romské kultuře, zpracovává je a vyhodnocuje. Porovnává, určuje vztahy mezi údaji.
Výchovně vzdělávací cíle:	Žák si uvědomuje existenci odlišných kultur, zná odlišnosti, respektuje odlišnosti druhých. Žák má pozitivní vztah ke své kultuře a má úctu k odlišným kulturám.

Hlavní cíle výukového projektu:

- motivovat žáky k aktivní a zaujaté práci na daném tématu,
- uvést do problematiky tématu (romská kultura), projekt by měl vést k pochopení základních pojmů, závislostí a vztahů a k praktické dovednosti pracovat s touto kulturou,

- umožnit nenásilně zajímat se o danou kulturu a vyvodit pozitivní vztah k dané kultuře a pochopit souvislosti,
- vhodně spojovat teorii s praxí, vycházet ze zkušeností žáků, výsledek práce žáků na projektu by měl mít smysl a užitečnou hodnotu,
- umožnit žákům komplexní pohled na danou problematiku, aby si uvědomovali riziko zhoršujícího se stavu pohledu na romskou kulturu a svůj díl odpovědnosti za tento stav,
- podporovat samostatnou práci žáků (plán práce, odpovědnost za práci, nevzdávat apod.), ale i skupinovou práci (spolupráce mezi žáky, rozdělení úkolů, efektivní komunikace, umění kompromisu, řešení konfliktů apod.),
- poskytnout možnost být úspěšný každému žákovi bez ohledu na jeho intelektuální schopnosti
- naučit žáky řešit problémy samostatně, vyhledat potřebné informace z dostupných zdrojů (knihy, internet, kompetentní lidé a úřady).

1. Blok – Motivační rozhovor – téma: Romská kultura (původ, typická řemesla, typické vlastnosti, tradice a zvyky)
- každá třída má za úkol zjistit a představit jakoukoli formou něco typického, co se týče kultury Romů

2. Blok – Shlédnutí romské pohádky: Dilino a čert

3. Blok – Společné zazpívání romské hymny: Gejľem, gejľem

4. Blok – Oběd skládající se z typických pokrmů Romů (vaří děti)

Poznámky:

- tento projekt je přístupný i rodičům dětí, kteří dostanou možnost podílet se na průběhu projektu – slouží ke zlepšení vztahu mezi školou a rodiči

<u>3. ukázka projektového učení v rámci OSV</u>

Projekt: Zdravý životní styl

Název projektu: **Zdravé jídlo nás baví, chceme být zdraví**

Věková skupina: žáci 7. třídy ZŠ Textilanská

Doba trvání projektu: 6hod – 1 školní den

Místo realizace projektu:	V prostorách školy (kuchyňka, třída)
Klíčové kompetence:	Kompetence sociální a personální, pracovní.
Průřezové téma:	Osobnostní a sociálních výchova: spolupráce, pozitivní vztah ke svému tělo – psychohygiena – zdravý životní styl
Mezipředmětové vztahy:	pracovní vyučování, informatika, český jazyk, občanská výchova.
Vyučovací cíle:	Žák získává informace o zdravém způsobu života, zpracovává je a vyhodnocuje.
Výchovně vzdělávací cíle:	Žák si uvědomuje rozdíl mezi zdravým a nezdravým životním stylem. Má pozitivní vztah ke zdravému způsobu života.

Hlavní cíle výukového projektu:

- motivovat žáky k aktivní a zaujaté práci na daném tématu,
- uvést do problematiky tématu (zdravá výživa), projekt by měl vést k pochopení základních pojmů, závislostí a vztahů a k praktické dovednosti pracovat s tímto tématem,
- umožnit nenásilnou formou zajímat se aktivně o dané téma
- vhodně spojovat teorii s praxí, vycházet ze zkušeností žáků
- umožnit žákům komplexní pohled na danou problematiku, aby si uvědomovali své vlastní odpovědnosti za své zdraví
- podporovat samostatnou práci žáků, ale i skupinovou práci (spolupráce mezi žáky, rozdělení úkolů, efektivní komunikace, umění kompromisu, řešení konfliktů apod.),

Časový harmonogram projektu:

08,00 hod zahájení v kruhu, seznámení s programem

08,30 hod aktivita 1- soutěž skupin o nejnápaditější slavnostní prostření stolu vyhodnocení (3, 2, 1, bod pro skupinu)

09,00 hod „Stůl hojnosti a zdraví“, zde mají žáci možnost vidět v reálu různé druhy ovoce, zeleniny, pečiva a potravin, které se u nás běžně nekonzumují. Krátká přednáška o zemích, kde se tyto potraviny běžně konzumují.

09,30 hod aktivita 2- odpovědi na otázky TEST GURMÁNA (viz příloha č. 7), vyhodnocení testu (body jednotlivců se přičtou týmu, do něhož jsou zařazeni).

10,00 hod přednáška Aranžování a zdobení zeleniny a ovoce ve studené kuchyni - žáci uvidí i praktickou ukázku a sami si mohou některé techniky vyzkoušet.

11,00 hod aktivita 3- každá skupina sestaví menu (předkrm, polévku, hl. jídlo a desert) odpovídající zdravé výživě, stručně odůvodní, proč zvolili jednotlivé pokrmy. Hodnotit budou učitelé a případně další účastníci (rodiče, hosté).

11,30 hod aktivita 4- vylosování receptu na pomazánku zástupci skupin a její výroba, výsledkem práce skupiny budou obložené chleby a talíř, kde budou produkty ze Stolu hojnosti. Hodnotit se bude chuť a estetický vzhled. Konzumace formou rautu.

12,30 hod Vyhlášení vítězné skupiny, zhodnocení celé akce a rekapitulace, co máme v projektu splněno a co nás ještě čeká.

13,00 hod Závěr.

5.3.5 Výsledky výzkumného šetření

Z řízeného rozhovoru vyplynulo, že OSV má na škole své významné místo. Vzhledem k tomu, že je zde převážná většina žáků ze sociálně a kulturně znevýhodněného prostředí, a že se jedná převážně o rómské žáky, je na této škole kladen minimálně stejný důraz na výchovnou stránku výchovně vzdělávacího procesu jako na vzdělávací. Hlavním propagátorem a realizátorem OSV na škole je výchovný poradce a preventista rizikového chování žáků. Díky jeho iniciativě a úspěšně podaným projektům je možné realizovat témata OSV v rámci projektů. Žáky projektové vyučování baví a aktivně se zapojují do výuky. Učitelé využívají k výuce materiál stažený z internetu, novinové články pro práci s příběhem a sami si vytváří pracovní listy. Probírají především témata týkající se mezilidských vztahů, slušného a asertivního chování, nekonfliktního způsobu řešení konfliktů, společenských norem, morálního kodexu a sebepojetí. Na škole se tato implementace OSV do výuky osvědčila a učitelé i paní ředitelka chtějí nadála pokračovat v projektovém vyučování. Věří, že témata probíraná v OSV budou pozitivně ovlivňovat žáky. Jejich vize budoucí výuky OSV na škole je, že by příslušná témata koncipoval speciální pedagog nebo psycholog, který by se i sám zúčastnil a mohl podat odbornou reflexi.

Ze studia dokumentů školy jsem zjistila, mnoho žáků má problémy s chováním, ale že se situace lepší, neboť proti minulým školním rokům klesá počet snížených známek z chování i hlášených přestupků (krádeže, vandalismus).

Na základě pozorování jsem zjistila, že žáci mají často problém chovat se k sobě slušně, ale určitě se nejedná o šikanu. Vzájemné vztahy učitelů a žáků jsou pozitivní, založené na oboustranné důvěře. Na škole je velmi dobré klima. Školní prostory jsou vymalovány pastelovými barvami, třídy vkusně a účelně zařízeny a všude jsou vystaveny výtvarné práce žáků. Jak jsem se dozvěděla, třídní učitelé si spolu se žáky sami zvolili barvu, do jaké chtějí mít třídu sladěnou.

OSV na této škole má své nezastupitelné místo a to, že je jí věnován prostor v plnění ŠVP školy, se vyplácí. Význam není pouze v tom, že absolventi školy získávají morální povědomí a normy způsobu chování, které jim nedokázala poskytnout vlastní rodina, ale velikým přínosem je i fakt, že se učitelům lépe učí a nemají velké problémy s kázní.

Závěr

V diplomové práci se zabývám průřezovým tématem Osobnostní a sociální výchova a její možné formy implementace do výuky na II. stupni ZŠ. V rámci teoretického zpracování jsem se zaměřila na nové trendy ve výchovně vzdělávacím procesu. V práci jsem specifikovala nový systém kurikulárních dokumentů a poté jsem konkretizovala a charakterizovala téma OSV. Shrnutí teoretických východisek sloužilo jako podklad pro realizaci výzkumného šetření, jehož cílem bylo zjistit možné formy včlenění OSV do výuky II. stupně ZŠ. Zabývala jsem se vhodnými metodami, technikami a formami práce pro OSV ve výuce. Při práci jsem vycházela ze současných poznatků psychologie, pedagogiky, sociologie a ze svých dosavadních zkušeností pedagogické praxe.

V praktické části jsem se zaměřila na tři základní školy (ZŠ Nové Město pod Smrkem, ZŠ Textilanská, ZŠ Lázně Libverda), na základě kterých jsem vytvořila tři případové studie. Během výzkumného šetření jsem používala kvalitativních metod: analýza dokumentů škol (ŠVP, zprávy výchovného poradce, záznamy metodika prevence, zápisy pedagogických rad), dlouhodobé přímé pozorování (klima školy, třídy a celková sociometrie ve třídě), terénní výzkum, nestandardizovaný řízený rozhovor s učiteli, prostudování dokumentace žáků (žákovská knížka, katalogové listy, žáků). K praktickému využití může sloužit množství ukázek přímé výuky OSV. Díky množství a různorodosti metod, které jsem během lekcí OSV měla možnost vidět, mi umožnilo poznat realizaci a výsledky OSV velmi detailně. Na všech jmenovaných základních školách jsem dostala možnost účastnit se dlouhodobě osobně výuky OSV na škole. Pozorovala jsem u žáků pokrok v jejich vyjadřování, chování během aktivit, ale také došlo ke zlepšení vztahů a klimatu ve třídě. Na základě této zkušenosti se domnívám, že principy, metody a techniky mohou velmi pomoci k pozitivnímu rozvoji žáka a zároveň obohatit výchovně vzdělávací proces. Snažila jsem se nastínit možný pohled na výuku Osobnostní a sociální výchovy.

Témata jako otevřená komunikace, kooperace sebepoznání, seberegulace jsou velmi aktuální během období dospívání. Je proto velmi důležité, aby společně škola i učitel nabídli možnosti ke kvalitnímu sociálnímu rozvoji a rozvoji žákovi osobnosti. Důležité je, aby učitel přistupoval k výuce OSV zodpovědně, neopomíjel ji a zároveň byl vnímavý k potřebám svých žáků, jejich názorům a pocitům. Upřímně doufám, že se nadále tato tématika bude podrobněji zkoumat a rozvíjet.

Použitá literatura

BELZ, H.; SIEGRIST, M. *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení.* Praha : Portál, 2001, 376 s. ISBN 80-7178-479-6

CEJPEK J. *Informace, komunikace a myšlení – Úvod do informační vědy*. Praha : Karolinum, 2006. 233 s. 978-80-246-1037-5

DUBEC, M. *Zásobník metod používaných v OSV*. Praha: Projekt Odyssea, 2007. 51 s. ISBN 978-80-87145-02-9

FISHER, R. *Učíme děti myslet a učit se.* Praha : Portál, 1997. 172 s. ISBN 80-7178-966-6

GRECMANOVÁ, H. a kol. *Podporujeme aktivní myšlení a samostatné učen žáků*. Olomouc: Nakladatelství HANEX, 2000. 160 s. ISBN 80-85783-28-2

HORKÁ, H. *Výchova pro 21.století. Koncepce globální výchovy v podmínkách české školy*. Brno: Paido, 2000. 127 s. ISBN 80-85931-85-0

HUČÍNOVÁ, L. *Klíčové kompetence – nová výzva z EU I*. In Metodický portál RVP[online].

CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: Základy kvantitativního výzkumu*. Praha : Grada, 2007. 272 s. ISBN 978-80-247-1369-4.

JEŘÁBEK, J. *Ohlédnutí za přípravnou etapou kurikulární reformy*. *Moderní vyučování.* 2007, 4, s. 3-4.

KARNSOVÁ, M. *Jak budovat dobrý vztah mezi učitelem a žákem.* Praha : Portál, 1995. 151 s. ISBN 80-717-80-324

KASÍKOVÁ, H.: *Kooperativní učení a vyučování. Teoretické a praktické problémy.* Praha: Karolinum, 2001. 179 s. ISBN 80-246-0192-3.

KOMÁRKOVÁ, R. a kol. Aplikovaná sociální psychologie III. Praha : Grada, 2001. 224 s. ISBN 80-247-0180-4

KREJČOVÁ, E.; VOFOVÁ, M. *Kultivace kompetencí a skupinové vyučování*. *Moderní vyučování.* 2006, 1, s. 21-22.

MILOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Havlíčkův Brod : Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-13-62-4

Metodický portál RVP [online]. 2005-2010, poslední revize 7. června 2010.<http://rvp.cz/.>

MŠMT. *Klíčové kompetence v základním vzdělávání.* Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. VÚP. Praha. 2005.

MŠMT. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Bílá kniha*. VÚP : Praha, 2001. 90 s. ISBN80-211-0372-8

MŠMT. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha : VÚP, 2005. 90 s. ISBN 80-87000-02-1

PASH, M.: *Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině*. Portál : Praha, 1998. 424 s. ISBN 80-73-670-542

PRŮCHA, J. *Alternativní školy a inovace ve vzdělání.* Praha: Portál, 2004, 144 s. ISBN 80-7178-977-1

PRŮCHA,J. *Moderní pedagogika.* Praha : Portál, 2002. 481 s. ISBN 80-7178-631-4

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník.* Praha: Portál, 1998, 400 s. ISBN 80-7178-252-1

SAK, P. a kol. *Člověk a vzdělání v informační společnosti.* Praha : Portál, 2007. 290 s. ISBN 978-80-7367-230-0

SEDLÁČKOVÁ, D. *Rozvoj zdravého sebevědomí žáka.* Praha : Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2685-4

SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika.* Praha: Grada, 2008. 317s. ISBN 978-80-247-1821-7

SLAVÍK, J. *Hodnocení v současné škole.* Praha : Portál, 1999. 192 s. ISBN 80-7178-262-9

SRB, V. Osobnostní a sociální výchova. Praha : Projekt Odyssea, 2007. 64 s. ISBN 978-80-87145-01-2

STRAKOVÁ, Jana. Klíčové kompetence ve světě. *Moderní vyučování.* 2007, 1, s. 8-9.

Školské zákony. Praha : Eurounion, 2007. 670 s. ISBN 978-80-7317-062-2

ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách.* Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 97-88073-673-130

VALENTA, Josef. *Osobnostní a sociální výchova a její cesty k žákovi*. Kladno: AISIS, 2006. 226 s. ISBN 80-239-4908-X

VALENTA, J. Osobnostní a sociální výchova RVP/ŠVP. *Moderní vyučování.* 2005, 8, s. 6-7.

VALENTA, J. *Učit se být.* Praha : Agentura STROM, 2003. 96 s. ISBN 80-8610610-1

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Přepis rozhovoru s paní učitelkou Danou

Příloha č. 2 – Tématický okruh průřezového tématu ZŠ Nové Město pod Smrkem

Příloha č. 3 – Učební plán pro II. stupeň ZŠ Lázně Libverda

Příloha č. 4 – OSV jako průřezové téma v předmětech ZŠ Lázně Libverda

Příloha č. 5 – Tématický okruh průřezového tématu ZŠ Textilanská

Příloha č. 6 – OSV jako průřezové téma v předmětech ZŠ Textilanská

Příloha č. 7 - Test gurmána

Příloha č. 1 – Přepis rozhovoru s paní učitelkou Danou

Otázky řízeného rozhovoru:

- **Jaké místo podle Vás zaujímá průřezové téma OSV ve výuce vaší školy?**

OSV na naší škole je prioritou, ještě s environmentální výchovou. OSV je implementována do jednotlivých předmětů, jsou tvořeny projekty speciálně zaměřené na OSV a máme na škole jednu hodinu týdně Sociálního učení, tento předmět obsahuje témata OSV rozpracovaná do vyučovací hodiny. Těchto hodin se účastní všichni pedagogové i žáci.

- **Co si vy osobně představujete pod pojmem průřezové téma OSV?**

OSV vnímám jako nejdůležitější nástroj ve výchově žáků. Vzhledem k tomu, že většina našich žáků pochází ze sociálně a kulturně znevýhodněného prostředí, je pro nás OSV prioritou.

- **Jaký je Váš cíl, kterého chcete výukou OSV**

Naším cílem je vychovat z našich žáků slušné lidi, kteří se dokáží prosadit a orientovat se v životě, prostě začlenit se do společnosti a vést spokojený život.

- **Co konkrétně by žák měl umět po Vašich hodinách?**

Především by měl vědět, co je dobré a co špatné, měl by mít zažité pravidlo: „Nedělej druhému to, co nechceš, aby dělali tobě.“ Vadí mi, když se děti k sobě chovají hrubě nebo k nám učitelkám. Mým cílem je naučit žáky správně komunikovat, naslouchat druhému, uvědomovat si svůj hodnotový systém a snažit se jej mít v souladu s obecně platnými morálními zásadami.Doufám, že jim ty hodiny něco přinesou. Už teď se mi zdá a to jsme zavedli Sociální učení před rokem, že žáci udělali velký pokrok v komunikaci a dokáží pracovat jako tým. Ze začátku s tím byly problémy. Zrovna tak neuměli metodu brainstormingu nebo myšlenkové mapy a dnes s tím nemají potíže.

- **Jakým způsobem pojímáte výuku OSV během Vašich hodin? Teoreticky či prakticky?**

Využíváme oba způsoby, ale praktická stránka převládá.

- **Jaké materiály a pomůcky využíváte během výuky OSV?**

Používáme články z novin, knihy, internet, pracovní sešity, které si sami vytváříme k projektovému učení, také učebnice, pokud kapitola koresponduje s nějakým tématem OSV a můžeme jej začlenit do výuky.

- **Jaké metody a formy organizace, strategie používáte během hodin OSV?**

Metody střídáme, aby to žáky i nás bavilo. Využíváme brainstorming, myšlenkovou mapu, začleňujeme psychologické a aktivační hry, prvky dramatické výchovy, práci s příběhem, žáci pracují samostatně, ve dvojicích i ve skupinách. Nejvíce času a práce nám dá příprava na projektové vyučování, ale děti to nejvíc baví.

- **Co konkrétně učíte žáky během hodin OSV?**

Snažíme se do výuky zahrnout všechny tři složky OSV- osobnostní, sociální i morální. Mám- li vyjmenovat nějaká témata, tak například: Stáří, Holocaus, Šikana, Nebezpečí zneužívání návykových látek, Jak se vidím já a jak mě vidí druzí. Bylo toho víc, máme jednotlivé hodiny i projekty uloženy.

- **Co byste chtěl(a) změnit na koncepci OSV na Vaší škole?**

Snad nic. Jen si přeji, aby měla škola dost mzdových prostředků, aby mohla být zachováno Sociální učení.

- **Jak podle Vás bude vypadat budoucí výuka OSV na Vaší škole?**

Věřím, že se ještě více budeme realizovat v projektech. Také bychom mohli více spolupracovat s okolními školami a uplatnit to, co se u nich osvědčilo. No a taková má vize je, že by některé hodiny Sociálního učení mohli vést za pomoci učitele sami žáci.

- **Jaké jsou Vaše celkové zkušenosti s průřezovým tématem OSV?**

U nás máme zkušenosti s OSV všechny učitelky, protože se střídáme na tvorbě příprav a vedení hodiny a účastníme se každé hodiny Sociálního učení. Pokud hodinu nevedeme plníme úkoly a zapojujeme se jako žáci.

- **Jaké je hlavní přínos OSV?**

Žáci se naučili a vlastně my, učitelky, taky pracovat novými metodami, používat více forem učení. Žáci umí slušnou formou říci svůj názor a myslím, že se zlepšilo klima školy.

Příloha č. 2 – Tématický okruh průřezového tématu ZŠ Nové Město pod Smrkem

Tematický okruh průřezových témat	6. ročník	7. ročník	8. ročník	9. ročník
OSOBNOSTNÍ A SOCIÁLNÍ VÝCHOVA				
Rozvoj schopností poznávání	ČJ	ČJ	ČJ	ČJ
Sebepoznání a sebepojetí	OV	RV	PŘ, OV	
Seberegulace a sebeorganizace	OV, RV		OV	
Psychohygiena			PŘ, OV	
Kreativita	HV, VV	HV, VV	VV	VV
Poznávání lidí		OV		
Mezilidské vztahy	RV	OV		
Komunikace	VV, RV	F, VV, OV	RV	PČ
Kooperace a kompetice	ČJ	ČJ	ČJ	ČJ
Řešení problémů a rozhodovací dovednosti		F, RV		
Hodnoty, postoje, praktická etika				

Příloha č. 3 – Učební plán pro II. stupeň ZŠ Lázně Libverda

Učební plán pro 2.st. **od 1.9. 2007**

Vzdělávací oblast	Vzdělávací obor	Vyučovací předmět	ŠVP Ročník 6.	7.	8.	9.	Celkem předměty
Jazyk a jazyková komunikace	Český jazyk a literatura - 19	Český jazyk	7	7	6	6	26
	Cizí jazyk - 4	Anglický jazyk	1	1	1	1	4
Matematika a její aplikace	Matematika a její aplikace - 20	Matematika	5	5	4	4	18
		Rýsování	-	-	1	1	2
Informační a komunikační technologie	Informační a komunikační technologie - 4	Informatika	1	1	1	1	4
Člověk a společnost - 8	Dějepis	Dějepis	1	1	1	1	4
	Výchova k občanství	Občanská výchova	1	1	1	1	4
		Sociální učení	1	1	1	1	4
Člověk a příroda - 13	Fyzika		-	1	1	1	3
	Chemie		-	-	-	1	1
	Přírodopis		1	1	1	1	4
	Zeměpis		1	1	1	1	4
Umění a kultura 8	Hudební výchova	Hudební výchova	1	1	1	1	4
	Výtvarná výchova	Výtvarná výchova	1	1	1	1	4
Člověk a zdraví	Tělesná výchova	Tělesná výchova	3	3	3	3	12
Člověk a svět práce	Člověk a svět práce - 20	Pracovní činnosti	5	6	7	6	24
Celková povinná časová dotace			29	31	31	31	**122**

Poznámky k učebnímu plánu :

- 6.- 9. ročník je vyučován podle ŠVP, předmět ČJ slohový výcvik – psaní časopisu Propiska, v rámci ČJ zahrnuta i jedna hodina informatiky- psaní ve Wordu
- 6.- 9. ročník je vyučován Anglický jazyk
- 6.- 9. ročník předmět Sociální učení, lze sem zahrnout i průřezová témata (mediální výchova,...)
- v učebním plánu nejsou zahrnuty hodiny, které si vyžaduje navíc projektové vyučování

Příloha č. 4 – OSV jako průřezové téma v předmětech ZŠ Lázně Libverda

Průřezové téma : Osobnostní a sociální výchova- v Českém jazyce			
Tematický okruh	**Námět**	**Forma**	**Cíl**
Komunikace	Aktivní naslouchání, dovednosti pro sdělování verbální i neverbální, komunikace v různých situacích	Integrace do předmětu, projekt Vánoce	Schopnost komunikovat a naslouchat ostatním lidem
Rozvoj schopností poznávání	Cvičení pozornosti a soustředění, cvičení dovedností zapamatování, řešení problémů	Integrace do předmětu	Maximálně možné soustředění podle aktuálních možností žáka, rozvíjení a postupné trénování paměti, vedení k optimálnímu řešení problémů v písemné a mluvené formě

Průřezové téma : Osobnostní a sociální výchova – v Anglickém jazyce			
➢ Tematický okruh	➢ Námět	➢ Forma	➢ Cíl
Sociální rozvoj	Cvičení smyslového vnímání	Integrace do předmětu	Rozvoj všech smyslů
Komunikace	Verbální i neverbální vzdělávání	Integrace do předmětu	Rozvoj základních dovedností komunikace

Průřezové téma: Osobnostní a sociální výchova – Sociální rozvoj			
Tematický okruh	Námět	Forma	Cíl
Poznávací schopnosti	Chyby při posuzování lidí.	Integrace do předmětu	Vzájemné poznávání se ve skupině.
Mezilidské vztahy	Lidská práva jako regulativ vztahů.	Integrace do předmětu	Zásady slušného chování a jednání.
Komunikace	Vedení dialogu.	Integrace do předmětu	Správná komunikace v různých situacích.
Spolupráce a soutěživost	Soutěživá hra.	Integrace do předmětu	Rozvoj sociálních dovedností pro spolupráci.

Průřezové téma : Osobnostní a sociální výchova – Občanská výchova			
Tématický okruh	**Námět**	**Forma**	**Cíl**

Řešení problémů a rozhodovací dovednosti	Rozhodování z hlediska různých typů problémů a sociálních rolí,problémy v mezilidských vztazích	Integrace do předmětu	Získávání sociálních dovedností pro řešení různých situací /např.konfliktů/

Průřezové téma : Osobnostní a sociální výchova – Hudební výchova			
Tematický okruh	**Námět**	**Forma**	**Cíl**
Osobnostní rozvoj	Cvičení smyslového vnímání	Integrace do předmětu	Rozvoj všech smyslů
Rozvoj schopností a poznávání Spolupráce a soutěživost	Verbální i neverbální vzdělávání Rozvoj individuálních dovedností a spolupráce	Integrace do předmětu	Rozvoj individuálních dovedností a komunikace

Průřezové téma: Osobnostní a sociální výchova – Výtvarná výchova			
Tematický okruh	Námět	Forma	Cíl
Psychohygiena	Pozitivní naladění mysli, dobrý vztah k sobě samému a k jiným, relaxace	Integrace do předmětu, projekty Vánoce, Hrátky s přírodou	Vytvářet pozitivní postoj k sobě samému a k druhých, akceptovat různé typy lidí, podporovat duševní hygienu a estetické cítění

Průřezové téma : Osobnostní a sociální výchova - Tělocvik			
Tématický okruh	Námět	Forma	Cíl
Hodnoty,postoje a praktická etika	Vytvářet hodnoty – spravedlivost,spolehlivost,respek-tování,dovednosti v rozhodování v problematických situacích	Integrace do předmětu	Utváření mezilidských vztahů ve třídě i mimo ní, řešení konfliktních situací

Průřezové téma : Osobnostní a sociální výchova – Pracovní činnosti			
Tematický okruh	Námět	Forma	Cíl
Kreativita	Cvičení pro rozvoj základních rysů kreativity – pružnost, nápadů, originalita, citlivost, tvorba	Integrace do předmětu, projekty Vánoce, Hrátky s přírodou	Vytváření základních sociálních dovedností pro spolupráci, podporovat dovednosti, duševní hygienu

Příloha č. 5 – Tématický okruh průřezového tématu ZŠ Textilanská

Tématické okruhy	1. stupeň					2. stupeň			
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
Osobnostní rozvoj									
Rozvoj schopností poznávání	Čj Tv Pr	Čj Tv	Čj Tv Pr	Čj, M Tv, Př	Čj, M Tv, Př	Z, M, TvD Ov, P	Z, M TvD Ov	Z, M TvD Ov, Čj	Z, M TvD
Sebepoznání a sebepojetí	Pr, Čj	Pr, Čj	Pr, Čj	Pr, Čj	Př	Tv, Ov	Tv, Ov	Tv, Ov P	Tv, P
Seberegulace a sebeorganizace	Čj, Pr Tv	Čj, Pr Tv	Čj, Pr Tv	Čj Tv	Čj, Př Tv	Tv, M	Tv, M	Tv, M	M, Ch
Psychohygiena	Tv	Tv	Tv	Tv	Tv	Tv, Ov	Tv, Ov	Tv, Ov	Tv
Kreativita	Pv	Pv	Pv	Pv, M	Pv, M	I, M, P Pv, Tv	I,M,PvF, Tv	Tv, F Pv	I, Tv Pv
Sociální rozvoj									
Poznávací schopnosti	Pr, Čj	Pr, Čj	Pr, Čj	Čj	Čj, Vl	Čj, Ov Pv	Čj, Pv	Čj, Aj Pv	Čj, Aj Ov, Pv
Mezilidské vztahy	Čj, Tv Pv, Pr	Čj, Tv Pv	Čj, Tv Pv, Pr	Čj, Vl Pv	Čj, Vl Pv	Z, M Tv, Ov Pv	Z, M Pv, Tv	Z, M Aj, Pv Tv	Z, Aj Ov, Pv Tv
Komunikace	Čj, Pr	Čj	Čj	Čj	Čj	Čj, Ov I	Čj, F I	Čj, F I	Čj, Ov I, Aj
Spolupráce a soutěživost	Tv, Pr	Tv	Tv	Tv, M	Tv, M	Tv, M	Tv, M F	Tv, M F	Tv, Aj I
MORÁLNÍ ROZVOJ									
Řešení problémů a rozhodovací dovednosti	Čj, Pr	Čj,	Čj,	Čj,	Čj,	Čj, Ov M, Řv Tv	Čj, F M, Tv	Čj, F M, Tv	Čj, F M, Tv
Hodnoty, postoje, praktická etika	Čj, Pr Pv, Tv	Čj, Pr Pv, Tv	Čj, Pr Pv, Tv	Čj, Vl Pv, Tv	Čj, Vl Pv, Tv	Ov	Ov	Ov	

Průřezové téma: Osobnostní a sociální výchova (OSV) – osobnostní rozvoj: Chemie					
Tematický okruh	**Ročník**	**Námět**	**Činnost**	**Forma**	**Cíl**
Seberegulace a sebeorganizace	9.	Jak člověk škodí přírodě a co proti tomu udělat	Popis činností,kterými může každý z nás předcházet poškozování životního prostředí		Učit žáky jak mají předcházet znečišťování životního prostředí a usilovat o udržení rovnováhy v přírodě
Průřezové téma: Osobnostní a sociální výchova (OSV) – osobnostní rozvoj: Pracovní vyučování					
Tematický okruh	**Ročník**	**Námět**	**Činnost**	**Forma**	**Cíl**
Rozvoj schopností poznávání	1.	Cvičení smyslového vnímání,pozornosti a soustředění	Práce s publikacemi pro předškoláky,(Linc ,Filcík)	I	Rozvoj smyslového vnímání
	3.		Různé obměny Kimových her,sluchová cvičení,hry	I	Rozvoj smyslového vnímání,trénování pozornosti a paměti
Sebepoznání a sebepojetí	1.	Moje tělo	Používání obrazového materiálu	I	Seznámit se s rozdíly mezi mužem a ženou,s částmi lidského těla
	2.			I	
	3.			I	
Seberegulace a sebeorganizace	1.	Organizace vlastního času	Seznamování se s režimem dne,týdne,popis činností	I	Zvládání organizace vlastního času během dne,týdne
	2.			I	
	3.			I	
Průřezové téma: Osobnostní a sociální výchova (OSV) – sociální rozvoj: Pracovní vyučování					
Poznávací schopnosti	1.	Vzájemné poznávání se ve skupině	Popis rolí členů rodiny,školní skupiny	I	Poznávání rolí ve skupině
	2.			I	
	3.			I	
Mezilidské vztahy	1.	Péče o dobré vztahy	Popis vztahů ve skupině,dramatizace,	I	Poznávání vztahů ve skupině
	3.			I	
Komunikace	1.	Dialog	Řízená komunikace	I	Seznamování se s pravidly dialogu
Spolupráce a soutěživost	1.	Rozvoj individuálních dovedností pro spolupráci	Skupinová práce	I	Vést žáky ke spolupráci

Příloha č. 6 – OSV jako průřezové téma v předmětech ZŠ Textilanská

Průřezové téma: Osobnostní a sociální výchova (OSV) – osobnostní rozvoj: Tělocvik					
Tematický okruh	**Ročník**	**Námět**	**Činnost**	**Forma**	**Cíl**
Sebepoznání a sebepojetí	6.	Já jako zdroj informací o sobě	Míčové hry,pohybové hry	I	Poznávání vztahu k druhým lidem
	7.			I	
	8.			I	
	9.				
Seberegulace a sebeorganizace	6.	Cvičení sebekontroly a sebeovládání	Dodržování bezpečnosti při TV,míčové hry,pohybové hry	I	Sebekontrola a sebeovládání
	7.			I	
	8.			I	
	9.			I	
Kreativita	6.	Cvičení pro rozvoj základních rysů kreativity	Míčové hry,pohybové hry	I	Rozvoj schopnosti vidět věci jinak
	7.			I	
	8.			I	
	9.			I	
Průřezové téma: Osobnostní a sociální výchova (OSV) – sociální rozvoj: Tělocvik					
Mezilidské vztahy	6.	Chování podporující dobré vztahy	Míčové hry,pohybové hry	I	Naučit se fair-play chování
	7.			I	
	8.			I	
	9.			I	
Spolupráce a soutěživost	6.	Rozvoj sociálních dovedností nutných pro spolupráci a soutěživost	Kolektivní hry,soutěže,závody	I	Učit se respektující komunikaci,řešení konfliktů a zvládání soutěže a konkurence
	7.			I	
	8.			I	
	9.			I	
Průřezové téma: Osobnostní a sociální výchova (OSV) morální rozvoj: Tělocvik					
Řešení problémů a rozhodovací dovednosti	6.	Řešení problémů a rozhodování	Herní činnosti	I	Zvládání situací při nichž se musíme rozhodovat
	7.			I	
	8.			I	
	9.			I	

Průřezové téma: Osobnostní a sociální výchova (OSV) – osobnostní rozvoj: ČJ					
Tematický okruh	**Roční k**	**Námět**	**Činnost**	**Forma**	**Cíl**
Rozvoj schopností poznávání	1.	Cvičení smyslového vnímání, pozornosti a soustředění	Práce s publikacemi pro školáky, (Linc, Filcík)	I	
	2.		Různé obměny Kimových her, sluchová cvičení, hry se zaměřením na procvičování všech smyslů	I	Rozvoj smyslového vnímání, trénování pozornosti a paměti
	3.			I	Rozvoj smyslového vnímání, trénování pozornosti a paměti
	4.	Cvičení dovedností zapamatování, řešení problémů	Kimovy hry, básničky, doplňovačky, pracovní listy s problémem, PS	I	Trénování pozornosti a paměti, postupně řešit samostatně problém
	5.	Řešení problémů, dovednosti pro učení	Pracovní listy, samostatná práce v PS	I	Samostatně vyhodnotit a řešit problém
Sebepoznávání a sebepojetí	1.	Já, jako zdroj informací o sobě	Vyprávění o sobě, odpovídání na otázky	I	Poznávání sebe
	2.	Druzí, jako zdroj informací o mně	Popis vlastností kamarádů	I	Poznávání sebe
	3.	Co o sobě vím a co ne	Hra – jak se vidím já, jak mě vidí druzí	I	Získávání dalších informací o sobě
	4.	Moje vztahy k druhým lidem	Rozhovory o přečteném textu, vlastní postoj	I	Tvorba zdravého sebepojetí
	5.	Moje vztahy k druhým lidem	Rozhovory o přečteném textu, vlastní postoj	I	Tvorba zdravého sebepojetí
Seberegulace a sebeorganizace	1.	Cvičení sebekontroly	Přizpůsobování se režimu školy – pestrost činností	I	Prodlužování doby sebekontroly
	2.		Hry s danými pravidly - při řečové výchově	I	Dodržování pravidel, podřizování se
	3.		Dokončení zadaného úkolu (čtení, psaní)	I	Pěstování vůle
	4.		Tichá samostatná práce, tichá práce ve skupině	I	Pěstování sebekontroly a ohleduplnosti
	5.			I	
Průřezové téma: Osobnostní a sociální výchova (OSV) – sociální rozvoj: Český jazyk					
Tematický okruh	**Roční k**	**Námět**	**Činnost**	**Forma**	**Cíl**
Poznávací schopnosti	1.	Vzájemné poznávání ve třídě	Znalost křestních jmen spolužáků	I	Poznávání spolužáků
	2.		Znalost celých jmen spolužáků	I	
	3.		Společenské hry zaměřené na poznávání spolužáků	I	
	4.			I	
	5.			I	
Mezilidské vztahy	1.	Péče o dobré vztahy ve třídě	Seznamování s pravidly chování ve třídě	I	Vytváření kladných vztahů mezi spolužáky
	2.		Modelové situace a kolektivní hry	I	
	3.	Chování podporující dobré vztahy	Společenské hry zaměřené na vztahy	I	
	4.	Empatie a pohled na svět očima druhého	Řešení předložených problémových situací z různých pozic – co bys dělal, kdyby…	I	
	5.			I	
Komunikace	1.	Dovednosti pro sdělování verbální i neverbální	Vyprávění zážitků	I	Správné používání jazyka, osvojení komunikačních dovedností odpovídající schopnostem žáků
	2.	Komunikace v různých situacích	Nácvik formy pozdravu, omluvy, žádosti, informace, prosby, …	I	
	3.	Dialog – jeho pravidla	Procvičování dovednosti naslouchat a přiměřeně reagovat na slyšený projev	I	
	4.	Asertivní komunikace	Nácvik jak slovně reagovat na nepříjemné okolnosti	I	
	5.		Modelové situace – jak správně odpovědět	I	

Průřezové téma: Osobnostní a sociální výchova (OSV) – osobnostní rozvoj: Ma

Tematický okruh	Ročník	Námět	Činnost	Forma	Cíl
Rozvoj schopností poznávání	4.	Cvičení pozornosti a soustředění	Diktáty čísel a příkladů	I	Utváření praktických dovedností
	5.	Cvičení dovednosti zapamatování	Postupy při matematických operacích, násobilka	I	Utváření praktických dovedností
Kreativita	4.	Cvičení pro rozvoj základních rysů kreativity	Hledání různých způsobů řešení slovních úloh a matematických problémů	I	Utváření praktických dovedností
	5.			I	

Průřezové téma: Osobnostní a sociální výchova (OSV) – sociální rozvoj

Tematický okruh	Ročník	Námět	Činnost	Forma	Cíl
Spolupráce a soutěživost	4.	Rozvoj sociálních dovedností pro spolupráci	Matematické hry a soutěže pro jednotlivce, dvojice i skupiny		Pěstování dovednosti spolupracovat a soutěžit

Příloha č. 7 – Test gurmána

ZNALOSTNÍ TEST ZE ZDRAVÉ VÝŽIVY

1. Když si představíš Pyramidu zdravé výživy, čeho by měl člověk konzumovat nejméně (to, co je na vrcholu pyramidy).

.....

2. Když vaříš těstoviny, dáš je do studené nebo vroucí vody?

.....

3. Napiš alespoň 3 druhy těstovin.

.....

4. Napiš, jaké znáš luštěniny (alespoň 3).

.....

5. Název zvířete, ze kterého je skopové maso .....

6. Podtrhni nemoci, které způsobuje přejídání a jednostranná strava.

obezita, kašel, nemoci srdce, nemoci pohybového ústrojí, chřipka, cukrovka

7. Jak se říká poruše příjmu potravy, když člověk má stále pocit, že je tlustý a odmítá potravu. Může dojít k úplnému vyhladovění s následkem smrti.

.....

8. Podtrhni orgány, které jsou součástí trávicí soustavy.

ústa, holení kost, hrtan, hltan, jícen, játra, žaludek, hýžďový sval, střeva

9. Proč je zdravější pít čistou vodu, než limonády?

.....

10. Znáš nějaké jídlo ze zeleniny? Napiš název.....